

Vapautumisen pelko?

Kaisa Katalin

2019 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Vapautumisen pelko?

Kaisa Katalin
Rikosseuraamusala, sosionomi
Opinnäytetyö
Marraskuu, 2019

Kaisa Katalin

Vapautumisen pelko?

Vuosi 2019 Sivumäärä 65

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata elinkautisvankien vapautumiseen liittyviä haasteita ja erityisesti heidän itsensä esiintuomia pelkoja. Tavoitteena oli selvittää minkälaisia ajatuksia vapautuminen ja rikollisuudesta irrottautuminen herättävät elinkautista vankeusrangaistusta suorittavissa henkilöissä ja minkälaista tukea he omasta mielestään tarvitsevat vapautumisen jälkeen. Haastatteluista saatujen tietojen avulla on tarkasteltu lisäksi yksilöllisen tuen tarpeen muotoja ja haastateltujen omia kokemuksia vankeusaikanaan suorittamista kuntouttavista toimintaohjelmista. Opinnäytetyön tilaajana toimi Laukaan vankila. Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys muodostuu biososiaalisesta kriminologiasta, vapauden ja vapautumisen filosofisesta näkökulmasta ja desistanssin teoriasta. Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena tutkimuksena. Harkinnanvaraiseen otokseen valittiin haastateltaviksi kahdeksan (n=8) sellaista avolaitoksessa olevaa elinkautisvankia, jotka olivat suorittaneet tuomiostaan vähintään kymmenen vuotta. Aineisto analysoitiin induktiivisella aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.

Tutkimuksen tulokset ovat suurelta osin yhteneviä kansainvälisten ja kansallisten desistanssia käsittelevien tutkimusten kanssa. Vapautuvat vangit kertoivat haaveilevansa työllistymisestä, asunnon hankinnasta, vakaasta toimeentulosta, perhe-elämästä ja sosiaalisista suhteista. Samoihin asioihin kohdistui myös epävarmuutta tai ahdistusta. Itse vapautuminen ei herättänyt pelkoa tutkimukseen osallistuneissa henkilöissä. Pelkoa, jännitystä ja ahdistusta aiheuttivat elämänhallinnan ja itsekontrollin menettäminen, ulkopuolisuus, muiden ihmisten suhtautuminen sekä elinkautiseen vankeuteen johtaneeseen tekoon liittyvä häpeä ja leima sekä leimaan mahdollisesti liittyvä hylätyksi tuleminen. Johtopäätösten pohjalta on mahdollista kehittää vankilan toimintoja ja asiakastyöskentelyn käytänteitä sekä vankilan yhteistyötoimintaa kolmannen sektorin toimijoiden kanssa.

Asiasanat: Elinkautisvanki, vapautuminen, desistanssi, yksilöllinen tuki

Kaisa Katalkin

The fear of being released from incarceration?

Year	2019	Pages	65
------	------	-------	----

The purpose of this thesis was to describe the challenges and fears related to being released from incarceration. In addition, the aim was to find out what kind of thoughts life sentenced prisoners have about being released from prison and desistance and what kind of support they feel they need after their release. The interviews also provide insights into the forms of individual support needed and the experiences of life sentenced prisoners with rehabilitation programs during their imprisonment. The thesis was commissioned by Laukaa Prison. The theoretical framework of the thesis consists of biosocial criminology, the philosophical view of freedom and being released from prison and the theory of desistance. The qualitative method was applied in this thesis. Eight (n=8) life sentenced prisoners who had served at least ten years of their sentence were selected for the discretionary sample. The data was analysed using inductive content analysis.

The results of the study are largely consistent with international and national studies of desistance. The dreams about the future and the civilian life were in line with those that caused uncertainty or anxiety. This included employment, having an apartment, income, family life and social relationships. The main conclusion was that being released from incarceration itself did not arouse fear in the persons participating in the study. Fear, excitement and anxiety were caused by the risk of losing self-control and the control of life, feelings of being an outsider or rejected as well as the attitudes of others. Also, the shame and stigma from the committed crime emerged. Based on these findings, it is possible to develop prison functions and client work practices as well as prison cooperation with the third sector actors.

Keywords: Life sentenced prisoner, being released from prison, desistance, individual support

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Opinnäytetyön toimintaympäristö	7
2.1	Rikosseuraamuslaitos	7
2.2	Laukaan ja Naarajärven vankilat.....	9
3	Elinkautisesta vankeudesta kohti rikoksetonta elämää	10
3.1	Vankeuden täytäntöönpanon tavoite.....	10
3.2	Elinkautinen vankeusrangaistus	11
3.3	Elinkautisvankien uusintarikollisuus	12
3.4	Rikoksista tuomittujen tuen tarve ja kuntoutus desistanssin tukena	13
4	Teoreettinen viitekehys	14
4.1	Biososiaalinen kriminologia	14
4.2	Vapauden ja vapautumisen filosofinen näkökulma	15
4.3	Desistanssi.....	16
4.4	Tutkimuksia vapautumiseen liittyvistä haasteista.....	18
5	Tutkimusasetelma.....	22
5.1	Tutkimustavoite ja -kysymykset	22
5.3	Aineistonkeruu ja haastateltavat	23
5.4	Aineiston tarkastelu ja tulosten analysointi.....	24
5.5	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus.....	26
6	Tulokset	27
6.1	Vapautuminen	27
6.2	Rikollisuudesta irrottautuminen	30
6.3	Yksilöllisen tuen tarve.....	33
7	Johtopäätökset	36
7.1	Ajatus vapautumisesta herättää sekä haaveita että huolia	36
7.2	Rikollisuudesta irrottautuminen edellyttää kokonaisvaltaista muutosta	39
7.3	Tarpeet vapautumisen jälkeiselle tuelle ovat yksilöllisiä	43
8	Pohdinta	48
8.1	Opinnäytetyö prosessina ja ammatillinen kehitys	48
8.2	Eettisyyden ja luotettavuuden arviointia	49
8.3	Jatkotutkimus- ja kehittämis ehdotukset	51
	Lähteet.....	53
	Kuviot	58
	Taulukot	58
	Liitteet	59

1 Johdanto

Opinnäytetyön tarkoituksena on kuvata elinkautisvankien vapautumiseen liittyviä haasteita ja erityisesti heidän itsensä esiintuomia pelkoja. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää minkälaisia ajatuksia vapautuminen ja rikollisuudesta irrottautuminen herättävät elinkautista vankeusrangaistusta suorittavissa henkilöissä ja minkälaista tukea he omasta mielestään tarvitsevat vapautumisen jälkeen. Haastattelujen kautta saatujen tietojen avulla on tarkasteltu lisäksi yksilöllisen tuen tarpeen muotoja ja haastatteluihin osallistuneiden elinkautisvankien omia kokemuksia vankeusaikanaan suorittamista kuntouttavista toimintaohjelmista. Tutkimuksen haastattelut suoritettiin Laukaan ja Naarajärven vankiloissa.

Oikeusministeriön ja sen alaisuudessa toimivan Rikosseuraamuslaitoksen yhteiskunnallisena vaikuttavuustavoitteena on uusintarikollisuuden vähentäminen. Uusintarikollisuuteen pyritään vaikuttamaan edistämällä tuomittujen kokonaisvaltaista hyvinvointia, elämänhallintaa ja yhteiskuntaan liittymistä muun muassa lähityön, koulutuksen sekä erilaisten kuntoutus- ja toimintaohjelmien avulla. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2016, 11.) Tuen tarpeen arvioinnissa ja vaikuttavien menetelmien valinnassa huomioidaan rikollista käyttäytymistä ylläpitävät yksilölliset tekijät, kokonaisvaltainen sosiaalinen kuntoutuminen sekä yksilön henkilökohtaiset taidot, vahvuudet ja motivaatio. (Andrews & Bonta 2007, 1, 9.)

Suomen vankiloissa elinkautista vankeusrangaistusta suoritti vuoden 2018 Rikosseuraamuslaitoksen (2018c) tilaston mukaan 192 henkilöä. Prosentuaalisesti määrä on noin 6,5 % koko vankipopulaatiosta, mutta heidät on tuomittu kaikkein ankarimpaan rangaistukseen, ja hekin tulevat vapautumaan vankilasta jonakin päivänä. Pitkä tuomio on osittain eristänyt elinkautisvangit yhteiskunnasta, joka kehittyy ja muuttuu nopeasti. Rikollisuudesta irrottautumiseen ja yhteiskuntaan sijoittumiseen saatetaan siis tarvita paljonkin tukea. Desistanssitutkimuksissa on pääasiassa keskitytty selvittämään rikollisuudesta irrottautumiseen vaikuttavia tekijöitä, mutta mielestäni yhtä tärkeää on selvittää, mitä tuomitut itse pitävät merkityksellisenä.

Opinnäytetyön ja tutkimuksen tilaajana toimi Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella sijaitseva Laukaan vankila, jonka toiminta tullaan lakkauttamaan sen nykyisissä tiloissa vuonna 2020. Toiminta tullaan siirtämään Jyväskylään perustettavaan vankilan ja yhdyskuntaseuraamustoimiston yhteiseen yksikköön. Toimitilahankkeen lisäksi kyseessä on toimintojen kehittämishanke. Vankilan ja yhdyskuntaseuraamustoimiston sijoittuminen samaan yksikköön mahdollistaa asiakkuuden kokonaishallinnan kehittämisen ja toiminnan tehostamisen sekä henkilöstön osaamisen kehittämisen. Opinnäytetyön tulosten kautta voidaan havainnoida vapautumiseen liittyviä haasteita ja yksilöllisen tuen tarvetta laajemminkin kuin tutkimukseen valittujen henkilöiden kohdalla. Niiden pohjalta on mahdollista kehittää vankilan toimintoja ja asiakastyöskentelyn käytänteitä sekä vankilan yhteistyötoimintaa kolmannen sektorin toimijoiden kanssa.

2 Opinnäytetyön toimintaympäristö

Tässä luvussa esitellään opinnäytetyöhön liittyvä toimintaympäristö, johon kuuluvat Rikosseuraamuslaitos, Laukaan vankila ja Naarajärven vankila. Luvussa kuvataan Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiota, tavoitteita ja tehtäviä. Lisäksi esitellään Laukaan ja Naarajärven vankiloiden toimintaa rangaistustaan suorittavien henkilöiden rikollisuudesta irrottautumista, kuntoutumista ja elämänhallintaa tukevien toimintojen näkökulmasta.

2.1 Rikosseuraamuslaitos

Rikosseuraamuslaitos (RISE) on oikeusministeriön alaisuudessa toimiva vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoviranomainen. Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on omalta osaltaan ehkäistä uusintarikollisuutta ja lisätä yhteiskunnan turvallisuutta. (Rikosseuraamuslaitos 2017b). Rikosseuraamuslaitos koostuu Helsingissä sijaitsevasta keskuhallinnosta, sisäisestä tarkastuksesta, täytäntöönpanoyksiköstä, rikosseuraamusalueista ja rikosseuraamusalan koulutuskeskuksesta. Suomi on jaettu kolmeen rikosseuraamusalueeseen, joista jokaisessa toimii oma aluehallinto. Nämä aluehallinnot koostuvat aluekeskuksesta ja arviointikeskuksesta. Rikosseuraamusalueet ovat Etelä-Suomen rikosseuraamusalue, Länsi-Suomen rikosseuraamusalue ja Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue. Jokaisella rikosseuraamusalueella on oma aluejohtaja sekä useita vankiloita ja yhdyskuntaseuraamustoimistoja. (Rikosseuraamuslaitos 2017a.)

Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan kulmakivinä olevat arvot, perustehtävä, keskeiset tavoitteet ja visio on esitetty kuviossa 1. Rikosseuraamuslaitoksen perustehtävänä on rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpano, joka pitää sisällään rangaistusten lainmukaisuudesta ja turvallisesta täytäntöönpanosta huolehtimisen. (Rikosseuraamuslaitos 2019d). Lainmukaisuus käsitteenä tarkoittaa myös, että Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehet noudattavat työssään niitä periaatteita, joita esimerkiksi hallintolaissa (L434/2003), vankeuslaissa (L767/2005) ja useissa kansainvälisissä sopimuksissa ja suosituksissa on määritelty. Näitä periaatteita ovat muun muassa tasapuolisuus, puolueettomuus ja normaalisuusperiaate. Vankeuslain (L767/2005) mukaan vankeusrangaistus ei saa aiheuttaa tuomitulle muita oikeudenmenetyksiä tai rajoituksia kuin ne, joita laki säätelee tai jotka seuraavat itse rangaistuksesta. Turvallinen täytäntöönpano sen sijaan pitää sisällään sekä tuomitun, henkilökunnan että yhteiskunnan näkökulman vankeusrangaistuksen suorittamisesta.

Kuvio 1: RISE:n toiminnan kulmakivet (2019d).

Rikosseuraamuslaitoksen arvoihin kuuluvat turvallisuuden ja oikeudenmukaisuuden lisäksi ihmisarvon kunnioittaminen sekä usko ihmisen mahdollisuuksiin muuttua ja kasvaa. Ihmisarvon kunnioittaminen ei saa perustua virkamiehen mielipiteeseen tuomitusta, vaan jokaista kuuluu kohdella inhimillisesti ja tasavertaisesti toisiinsa nähden. Ihmisarvon kunnioittamiseen liittyy myös perusoikeuksien turvaaminen ja täytäntöönpanon toteuttaminen siten, että tuomitulla on mahdollisuus edistää yksilöllistä kasvuaan ja saada tarvitsemansa tuki rikoksettomuuden saavuttamiseksi. (Rikosseuraamuslaitos 2019d).

Rikosseuraamuslaitoksen strategian keskeisinä tavoitteina on pyrkiä aktiiviseen verkostoyhteistyöhön sekä muiden viranomaisten että kolmannen sektorin toimijoiden kanssa ja samalla tähdätä kohti avoimempaa ja vaikuttavampaa täytäntöönpanoa. Täytäntöönpanon avoimuudella tarkoitetaan sitä, että tuomittua ei sijoiteta suljetumpaan laitokseen kuin hänen henkilöonsä ja arviointikeskuksen tietoihin perustuvat rangaistusajan suunnitelmassa huomioon otetut seikat edellyttävät. Lisäksi on otettava huomioon mahdollisen sijoitusvankilan järjestykseen, turvallisuuteen ja vankilassa pitämisen varmuuteen vaikuttavat asiat. (Rikosseuraamuslaitos 2018b; 2019d). Näiden toimien myötä pyritään lisäämään tuomittujen valmiuksia kiinnittyä takaisin yhteiskuntaan. Vaikuttavan täytäntöönpanon tarkoituksena on pyrkiä toteuttamaan täytäntöönpano kokonaisuudessaan siten, että mahdollistetaan tuomitun henkilön

yksilöllinen kasvu ja kehitys sekä edistetään rikollisuudesta irrottautumista eli desistanssia. (L767/2005, § 2).

2.2 Laukaan ja Naarajärven vankilat

Laukaan vankila kuuluu Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueeseen ja sijaitsee Keski-Suomessa Laukaan kunnassa. Vuonna 1994 toimintansa aloittanut vankila on 59-paikkainen naisille ja miehille tarkoitettu avolaitos. Koko vankilan hallinnollisesta toiminnasta vastaa vankilan ja Jyväskylän yhdyskuntaseuraamustoimiston yhteinen johtaja. Tällä hetkellä vankilassa työskentelee 33 henkilöä. (Rikosseuraamuslaitos 2018a.)

Laukaan avovankilan toiminta perustuu Rikosseuraamuslaitoksen visioon: ”Valmennamme rikoksettomaan elämään - turvallisesti kohti avoimempaa täytäntöönpanoa” (Rikosseuraamuslaitos 2019d). Henkilökunnan työn tavoitteena on vankien valmistelu vapauteen. Laukaan vankila on siten sijoituspaikkana viimeinen ennen vangin vapautumista.

Laukaan vankilassa järjestetään vangeille heidän työkyvylleen ja taidoilleen sopivaa monipuolista työtoimintaa. Vangeilla on mahdollisuus osallistua myös kuntouttavaan ja valmentavaan työtoimintaan. Vankilan sisällä järjestettävien työtoimintojen, kuten kiinteistöhuollon, laitoshuollon sekä ikkunoiden ja ovien entisöinnin, lisäksi Laukaan vankilalla on monia yhteistyökumppaneita ympäristökunnissa, jotka tarjoavat työmahdollisuuksia niille vangeille, joiden ammattitaito on riittävä. Tietyin edellytyksin siviilityö ja opiskelu vankilan ulkopuolella on mahdollista. (Opas Laukaan vankilaan saapuvalla 2017, 1-5; Rikosseuraamuslaitos 2018a.)

Kuntouttavan toiminnan tavoitteena on vangin fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistäminen. Mahdollisuuksien mukaan vankilassa järjestetään erilaisia kuntoutusohjelmia pienryhmille tai yksilöllisesti. Tällaisia ovat esimerkiksi VINN -motivointi ja keskusteluohjelma naisille, Arjen taidot-kurssi ja Matkalla muutokseen-päihdekuntoutusohjelma. Rikoksettoman elämän valmiuksien lisääminen edellyttää kokonaisvaltaista kuntoutumista ja elämänhallintaa. Tämän vuoksi vankilassa on tarjolla myös hengellistä tukea eri uskonnollisten yhteisöjen edustajien toimesta. (Opas Laukaan vankilaan saapuvalla 2017, 2-11.)

Kuntoutus, opiskelu, työtoiminta ja psykososiaalisen hyvinvoinnin edistäminen tukevat kaikki omalta osaltaan vangin irrottautumista rikollisesta elämäntavasta. Ennen vapauttamista vangin kanssa tehdään vapauttamissuunnitelma osana rangaistusajansuunnitelmaa. Näiden kahden suunnitelman avulla on mahdollista kiinnittää huomiota niihin osa-alueisiin, joiden takia vanki on mahdollisesti aiemmin ajautunut rikollisuuden pariin. (Opas Laukaan vankilaan saapuvalla 2017, 12; Rikosseuraamuslaitos 2018a; A548/2015, § 15-16, § 76.)

Laukaan vankila on tällä hetkellä suuren muutoksen edessä, sillä toiminta nykyisissä tiloissa tullaan lakkauttamaan. Vankilan toiminta siirretään Jyväskylään perustettavaan uuteen RISE:n kampukseen, johon sijoittuu myös Jyväskylän yhdyskuntaseuraamustoimisto. Toimitilahank-

keen lisäksi kyseessä on toimintojen kehittämishanke. Vankilan ja yhdyskuntaseuraamustoitomiston sijoittuminen samaan yksikköön mahdollistaa asiakkuuden kokonaishallinnan kehittämisen ja toiminnan tehostamisen sekä henkilöstön osaamisen kehittämisen. Myös yhteistyö kunnan ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa tulee tiivistymään, sillä suurin osa työ- ja harrastetoiminnasta siirtyy vankilan sisältä sen ulkopuolelle. Jotta toiminta ja työn tavoitteet säilyisivät jatkossakin asiakaslähtöisenä, on muutoksen yhteydessä arvioitava ja kehitettävä vangeille ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaille tarjottavia tuen muotoja.

Myös Naarajärven vankila kuuluu Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueeseen. Vankila sijaitsee Etelä-Savossa Pieksämäen kaupungissa ja se on perustettu alkujaan vuonna 1945 väliaikaiseksi laitokseksi. Paikalla toimi sitä ennen jatkosodan aikana perustettu sotavankileiri. Vuodesta 1986 asti Naarajärven vankila on ollut avolaitos ja nykyisellään se on 101-paikkainen. Vankilassa työskentelee yhteensä noin 50 henkilöä. (Rikosseuraamuslaitos 2019a; 2019b).

Samoin kuin Laukaan vankilassa Naarajärven vankilassa rangaistustaan suorittavat vangit ovat sitoutuneet päihdeettömyyteen ja vankilan toiminnoilla pyritään tukemaan vapautuvan vangin sitoutumista yhteiskuntaan. Vankien toimintaan sijoittamisessa pyritään ottamaan huomioon heidän kykynsä ja toiveensa. Vankilan työtoiminta koostuu tuotannollisesta työstä, jota on puu- ja metalliteollisuus, autokorjaamo, kiinteistöhuolto, rakennustyöt sekä keittiö-, siivous- ja vaatehuoltotyöt. Vangin on myös mahdollista osallistua kuntouttavaan päivätoimintaan tai ammatilliseen koulutukseen. Naarajärven vankila tekee yhteistyötä Jokilaaksojen koulutus-
kuntayhtymän eli JEDU:n kanssa, joka järjestää muun muassa autoalan perustutkintoa. JEDU:n kanssa tehtävän yhteistyön kautta on mahdollista toteuttaa koulutusta oppisopimuk-
sena tai suorittaa esimerkiksi tutkinnosta puuttuva osa työnäyttöinä. (JEDU 2019.) Lisäksi vankilassa järjestetään päihdekuntoutuskursseja, verkostoitumiskursseja ja perheleirejä. (Rikosseuraamuslaitos 2019a).

3 Elinkautisesta vankeudesta kohti rikoksetonta elämää

Tässä luvussa käsitellään vankeuden täytäntöönpanon tavoitteita, niiden saavuttamiseen tarkoitettuja keinoja, elinkautiseen vankeusrangaistukseen liittyvää lainsäädäntöä, elinkautisvankien vapautumismenettelyä ja elinkautisvankien uusintarikollisuustilastoa. Lisäksi tarkastellaan rikoksista tuomittujen tuen tarvetta ja kuntoutusta rikollisuudesta irrottautumisen näkökulmasta sekä tuen jatkuvuuden merkitystä.

3.1 Vankeuden täytäntöönpanon tavoite

Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa ohjaavat lait. Tämä koskee sekä Rikosseuraamuslaitosta itseään että vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa. Vankeuden täytäntöön-

panon tavoite on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. (L767/2005, § 2). Oikeusministeriön ja Rikosseuraamuslaitoksen ja siten myös vankeuden täytäntöönpanon yhteiskunnallinen vaikuttavuustavoite on uusintarikollisuuden vähentäminen. Tavoitteen saavuttamiseen tarkoitettuja keinoja ovat lähityö, koulutus sekä erilaiset kuntoutus- ja toimintaohjelmat, joilla pyritään vaikuttamaan muun muassa tuomitun päihdeongelmiin ja dynaamisiin kriminogeenisiin tekijöihin. Dynaamiset tekijät ovat muuttuvia ominaisuuksia tai käytöstapoja, toisin sanoen niitä yksilön elämän osa-alueiden puutteita tai tarpeita, joilla on todettu tutkimuksissa olevan tilastollisesti vaikutusta rikolliseen käyttäytymiseen. Tällaisia ovat esimerkiksi asenne, rikosmyönteinen ajattelutapa, päihteiden käyttö, käyttäytymismallit, ongelmanratkaisutaitojen puute, sosiaaliset suhteet ja koulutus. (Arola-Järvi 2012, 30-32; Valtiontalouden tarkastusvirasto 2016, 11.)

Vangin on tuomionsa aikana mahdollista vankilan virkamiesten tuella suunnitelmallisesti kehittää omia valmiuksiaan elämänhallintaan, sosiaaliin tilanteisiin ja muihin taitoihin, jolloin hänellä on suuremmat mahdollisuudet tulevaisuudessa elää rikoksetonta elämää yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Tätä tarkoitusta varten rikoksesta tuomitulle laaditaan yhteistyössä hänen itsensä kanssa rangaistusajan suunnitelma, jonka yhtenä osa-alueena ovat ne tekijät, joilla nähdään olevan yhteys vangin rikolliseen käyttäytymiseen. Suunnitelma sisältää myös keinoja näiden tekijöiden muuttamiseksi. (Rikosseuraamuslaitos 2017b; Valtiontalouden tarkastusvirasto 2016, 29.)

3.2 Elinkautinen vankeusrangaistus

Suomessa elinkautiselle vankeusrangaistukselle ei ole säädetty enimmäispituutta (L39/1889, luku 2c § 2). Elinkautiseen vankeusrangaistukseen voidaan tuomita muun muassa joistakin vakavista sotarikoksista, törkeästä maanpetoksesta, törkeästä valtiopetoksesta, murhasta tai terroristisessa tarkoituksessa tehdystä taposta. (L39/1889, luku 11-13; luku 21; luku 34a.) Elinkautisesta vankeudesta voi vapautua tasavallan presidentin armahduksella tai anomalla ehdonalaiseen vapauteen pääsyä Helsingin hovioikeudelta. Ehdonalaiseen on mahdollista päästä, kun on suorittanut vähintään 12 vuotta tuomiostaan. Mikäli rikos on tehty alle 21-vuotiaana, voi ehdonalaiseen päästä 10 vankeusvuoden jälkeen. (Rikosseuraamuslaitos 2013.)

Vankeuden täytäntöönpanossa pyritään huomioimaan se, että tuomittu siirtyisi asteittain avoimempaan vankilaan tai vankilan osastolle, ja vapautuminen olisi mahdollista avolaitoksesta tai ainakin valvotun koevapauden kautta (L629/2013, § 2). Koevapaus kuuluu vankeusrangaistukseen, mutta suoritetaan vapaudessa valvonnan alaisena laissa määritellyin ehdoin. Valvottuun koevapauteen on mahdollista päästä aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdonalaiseen vapauteen pääsemistä, mutta koevapauden pituus voidaan suunnitella lyhyemmäksi ajaksi. (Rikosseuraamuslaitos 2014.) Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavan on mahdollista päästä koevapauteen saatuaan päätöksen ehdonalaiseen pääsemisestä. Avovanki-

loissa ja valvotussa koevapaudessa yhdistyvät kontrolli ja normaalissa yhteiskunnassa vallitsevat elinolot tietyin rajoituksin. Avolaitoksessa ja valvotussa koevapaudessa integroituminen yhteiskuntaan ja vapautumisen jälkeen tarvittavien kuntoutusjatkumoiden sekä tukiverkoston rakentaminen on kuitenkin helpompaa kuin suljetussa vankilassa. (L629/2013, § 13; A548/2015, § 76.)

Suomen vankiloissa elinkautista vankeusrangaistusta suoritti Rikosseuraamuslaitoksen tilaston mukaan laskentapäivänä 1.5.2018 yhteensä 192 henkilöä. Näistä naisia oli 14. Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen vankiloihin näistä elinkautisvankeista oli tilaston ajankohtana sijoitettu 85, joista Laukaan vankilassa rangaistustaan suoritti tuolloin 12. Tämä määrä tarkoittaa Laukaan vankilan vankimäärään suhteutettuna 19 %, mikä on koko Suomen tasolla suurin prosentuaalinen osuus vankilan vankeista. Naarajärven vankilassa elinkautisvankeja oli tilaston laskentapäivänä 6 % kaikista vankeista. (Rikosseuraamuslaitos 2018c, 13-14, 25.)

3.3 Elinkautisvankien uusintarikollisuus

Suomen Tilastokeskus ja Rikosseuraamuslaitos tuottavat uusintarikollisuuskatsauksia tietyin väliajoin. Näissä katsauksissa uusintarikollisuuden seurantaajakso on viisi vuotta. Uusintarikollisuus on määritelty siten, että vankilasta vapautuneen henkilön katsotaan uusineen, mikäli hän vapautumisen jälkeen on syyllistynyt vähintään yhteen rikokseen, josta on seurannut uusi lainvoimainen ehdoton vankeus tai yhdyskuntapalvelu ja hän aloittaa suorittamaan tätä tuomiota viiden seurantavuoden aikana. (Kaijalainen 2014, 38).

Suomen Tilastokeskuksen tuottaman uusintarikollisuuskatsauksen mukaan vuoden 2016 tuomioissa uusijat olivat syyllistyneet rikokseen keskimäärin 10 kuukauden kuluttua edellisestä tuomiosta. Sen sijaan ehdottomaan vankeuteen tuomitut olivat syyllistyneet uuteen rikokseen 7 kuukauden kuluttua edellisestä tuomiosta. (STV 2016). Elinkautisvankeja koskevan tutkimuksen mukaan edellä esitetty 7 kuukauden ajanjakso näyttäisi yleisesti olevan kriittisin rikoksen uusimisriskin kannalta. Kaijalainen (2014) on tutkimuksessaan laskenut, että Rikosseuraamuslaitoksen vuoden 2013 tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa olevien tietojen mukaan kaikista vuonna 2008 vapautuneista vankeista 52,3 % palasi viiden vuoden seuranta-ajalla takaisin vankilaan uusijoina. Elinkautisvankien osalta laskennallinen uusintarikollisuus oli sen sijaan huomattavasti pienempi. Vuosien 1980 ja 2009 välisenä aikana on vapautunut yhteensä 76 elinkautisvankia, joista 16 on vapauduttuaan tehnyt ehdottomaan vankeuteen johtaneen rikoksen. Kaijalaisen mukaan se tarkoittaa, että uusintarikollisuusprosentti on 21,9 %. (Kaijalainen 2014, 98).

Kaijalainen ehdottaa tutkimuksessaan, että reilun puolen vuoden ajanjakso vapautumisesta, joka näyttäisi olevan kriittisin uusintarikollisuuden kannalta, voitaisiin kattaa valvotulla koevapaudella tai intensiivisellä ehdonalaisvalvonnalla (Kaijalainen 2014, 99). Valvonta, josta vastaa Rikosseuraamuslaitos, sisältää valvottavan ja valvojan tapaamisia, joissa keskustellaan

mahdollisista tuen tarpeista ja käsitellään rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttaneita tekijöitä. Valvontaan voidaan sisällyttää myös erilaisia kurseja, toimintaohjelmia ja yhteistyötä valvotavan läheisten kanssa. (Rikosseuraamuslaitos 2015). Elinkautisvankien uusintarikollisuutta tarkasteltaessa olisi syytä pohtia myös laitossijoittelun ja vankeusaikaisen kuntoutumisen seurannan merkitystä. Pitkän tuomion aikana on mahdollista siirtyä suunnitelmallisesti asteittain valvonnanasteeltaan avoimempiin laitoksiin. (Kaijalainen 2014, 104-105.)

3.4 Rikoksista tuomittujen tuen tarve ja kuntoutus desistanssin tukena

Oikeusministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö sekä Suomen Kuntaliitto ovat tuottaneet yhteistyössä julkaisun Rikoksista rangaistujen tuen tarve - Suositukset yhteistoiminnalle. Tämän suosituksen tarkoitus on syventää kuntien, työhallinnon, rikosseuraamuslaitoksen ja Kansaneläkelaitoksen yhteistyötä vapautuvien vankien tuen järjestämisessä. Vankilaan joutuneen henkilön psykososiaalisesta kuntoutuksesta huolehditaan tämän tuomion ajan. Riski sille, että kuntoutus katkeaa vangin vapautuessa, on suuri, mikäli yhteistyö ei toimi hyvin. (Oikeusministeriö 2006.)

Vuonna 2006 julkaistussa suosituksessa on nostettu esiin, että Suomessa vapautuu joka vuosi noin 7000 vankia. Heidän sosiaalinen asemansa on heikko ja kolmasosa vapautuu asunnottomaksi. Lisäksi tuen tarpeen suuruutta voidaan perustella sillä, että vankien terveydellinen tila on yleensä muuta väestöä heikompi, suurella osalla on jokin mielenterveysongelma ja yli 60 %:lla on vakava päihdeongelma. Mikäli tuki ja kuntoutus katkeaa vapautumisen vuoksi, voivat vankeuden aikana läpikäyty hoito ja siitä saadut hyödyt valua hukkaan. (Oikeusministeriö 2006.)

Kuntoutusajattelun taustalla on pyrkimys vaikuttaa yksilön rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin tekijöihin ja sitä kautta edistää rikollisuudesta irrottautumista. Suomessa vakavista rikoksista tuomituille vangeille tehdään riski- ja tarvearvio, joka perustuu RNR-malliin (Risk-Need-Responsivity). Mallin mukaan kuntoutuksessa tulisi huomioida rikokseen syyllistymiseen yhteydessä olevat yksilölliset tekijät (tarveperiaate) ja kuntouttava toiminta tulisi painottaa sen mukaan, mikä on uusintarikoksen riskitaso (riskin periaate). Toisin sanoen mitä korkeampi on uusintarikollisuuden riski, sitä enemmän tulisi pyrkiä käyttämään kuntoutumiseen johtavia menetelmiä. Uusintarikollisuutta ennustavat yksilölliset tekijät eli dynaamiset kriminogeeniset tekijät ovat niitä, joita on mahdollista muuttaa. Vastaavuusperiaate puolestaan tarkoittaa, että kuntoutusmenetelmiä valittaessa otetaan huomioon tuomitun oppimisedellytykset, motivaatio, taidot ja vahvuudet. (Andrews & Bonta 2007, 1, 9.)

Vankitoimintoihin eli vankilan järjestämään työtoimintaan, koulutukseen ja kuntouttaviin toimintaohjelmiin osallistuminen pienentää uusintarikollisuuden riskiä etenkin niiden kohdalla, jotka vapautuvat avovankilasta. Kognitiivisbehavioraaliseen lähtökohtaan perustuvat kuntouttavat ohjelmat, joissa rikollista käyttäytymistä pyritään ehkäisemään esimerkiksi vahvis-

tamalla rikosentekijän ongelmanratkaisutaitoja, impulssien hallintaa, uusia reagoititapoja, uusia toimintamalleja sekä sosiaalisia taitoja, ovat suosittuja, sillä niiden vaikuttavuuteen on empiiristä tutkimusnäyttöä. (Tyni 2015, 50, 59, 72, 92-100, 116.)

Suomessa käytössä olevat rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavat toimintaohjelmat ovat akkreditoituja, joka tarkoittaa, että ne ovat käyneet läpi asiantuntijoista koostuvan ryhmän hyväksymismenettelyn. Näistä ohjelmista on olemassa kansallisia tai kansainvälisiä tutkimuksia, joilla on mitattu ohjelmien vaikuttavuutta. Akkreditoituihin ohjelmiin on olemassa käsikirja, jonka mukaan ne käydään läpi. Kuntouttava ohjelma on voitu suunnitella tiettyä tarkoitusta varten, esimerkiksi päihdeongelmista kärsiville, tai niin kutsutuksi yleisohjelmaksi, jonka tarkoituksena voi olla esimerkiksi auttaa vankia arvioimaan oman toimintansa vaikutuksia eri näkökulmista. Akkreditoituista ohjelmista esimerkkinä voidaan mainita Omaehtoisen muutoksen ohjelma (OMA), joka on pitkäkestoinen vaikuttavuusohjelma vakavaan väkivaltaan ja Kalterit taakse® (KT), joka on pitkäkestoinen vaikuttavuusohjelma päihdeongelmiin. Vankiloissa on käytössä myös sellaisia kuntouttavia ohjelmia, jotka eivät ole käyneet läpi hyväksymismenettelyä, mutta jotka on katsottu hyväksytyiksi hyvinä käytäntöinä. Tällainen on esimerkiksi Cognitive Skills (CS), joka on yleisohjelma kognitiivisten taitojen kehittämiseen. (Rikosseuraamuslaitos 2019c; Tyni 2015, 49). Jotta tarjolla olevista kuntoutusmenetelmistä joku todella toimisi, on vangin aktiivisesti hyväksyttävä se ja itse haluttava muutosta. Vaikka onkin tärkeää arvioida yksilön riskiä uusintarikollisuuden osalta, tulisi riskin, tarpeen ja vastaavuuden lisäksi ottaa huomioon asiakkaan omat tavoitteet ja elämänarvot. (Ward & Maruna 2007, 17-19, 132.)

4 Teoreettinen viitekehys

Tässä luvussa esitellään opinnäytetyön teoreettista taustaa ja vapautumisen haasteisiin liittyviä tutkimuksia. Biososiaaliseen kriminologiaan ja desistanssin eli rikollisuudesta irrottautumisen teoriaan perehtyminen on tärkeää, jotta voitaisiin ymmärtää mitkä kaikki asiat voivat vaikuttaa rikollisuudesta irrottautumiseen ja ennen kaikkea kuinka monitahoisesta prosessista on kyse. Vankilasta vapautuneiden henkilöiden kohtaamista haasteista tehdyt aiemmat tutkimukset puolestaan avaavat niitä konkreettisia tapahtumia ja asioita, joilla on merkitystä yksilön kohdalla hänen pyrkiessään rikoksettomaan elämään. Lisäksi tässä luvussa avataan työn keskeisiä käsitteitä.

4.1 Biososiaalinen kriminologia

Biososiaalinen teoria, kuten myös itsekontrolliteoria ja käyttäytymisgenetiikka, kuuluvat valikoitumisteorioihin. Valikoitumisteorioiden mukaan ihmisen biologiset ominaisuudet, kuten aggressiivisuus, harkitsematon käyttäytyminen ja puutteelliset kognitiiviset kyvyt, voivat lisätä rikollisen käyttäytymisen todennäköisyyttä. Edellä mainitut ominaisuudet ovat samoja,

joilla on katsottu olevan yhteys huono-osaisuuteen. Huono-osaisuus itsessään lisää rikoksiin syyllistymisen riskiä. Myös sukupuolella on merkitystä, mutta siihen liittyvää rikollisen käyttäytymisen alttiutta tarkastellaan biososiaalisessa kriminologiassa biologisten ominaisuuksien ja esimerkiksi testosteronin määrän kautta. (Kivivuori, Aaltonen, Näsi, Suonpää & Danielsson 2018, 190; Rikoksantorjunta 2018.)

Biososiaalisen teorian mukaan perimä ja ympäristö vaikuttavat toisiinsa sekä aktiivisesti, reaktiivisesti että yhteisvaikutteisesti. Aktiivisuus tarkoittaa, että tietyt biologiset ja geneettiset ominaisuudet vaikuttavat siihen, minkälaiseen ympäristöön ja seuraan yksilö hakeutuu. Reaktiivisuudella tarkoitetaan ympäristön reaktioita yksilön taipumuksiin tai käyttäytymiseen. Yhteisvaikutuksella tarkoitetaan, että yksilön geneettiset taipumukset voivat ilmetä ympäristön vaikutuksesta, tai vastaavasti ympäristön vaikutus yksilön kehitykseen voi olla riippuvainen yksilön biologisista ominaisuuksista. Toisin sanoen henkilön ominaisuudet tai taipumukset voivat voimistua tai heikentyä tietynlaisessa ympäristössä. (Kivivuori ym. 2018, 195-196.) Tällä on merkitystä muun muassa silloin, kun harkitaan minkälaiseen kuntouttavaan toiminta-ohjelmaan rangaistusta suorittavan henkilön olisi syytä osallistua.

Biososiaalisen teorian mukaan yksilön rikosalttius muodostuu yksilön ominaisuuksien, sosiaalisen oppimisen ja ympäristön vuorovaikutuksen yhteisenä tuloksena, joten rikolliseen käyttäytymiseen voidaan vaikuttaa näiden samojen osa-alueiden kautta. Teorian ymmärtäminen auttaa ymmärtämään rikollista käyttäytymistä, joka puolestaan mahdollistaa uudenlaisten kuntoutusohjelmien, terapiamuotojen ja menetelmien kehittämisen. (Kivivuori 2013, 112; Kivivuori ym. 2018, 197-198, 200; Rikoksantorjunta 2018.)

4.2 Vapauden ja vapautumisen filosofinen näkökulma

Tuomo Ahon (2018) mukaan Thomas Hobbesin Leviathan -teoksessa vapaudella ymmärretään sanan oikeassa merkityksessä ulkopuolisten esteiden puuttumista; sellaiset esteet voivat usein viedä osan ihmisen vallasta tehdä mitä hän tahtoi, mutta ne eivät voi estää häntä käyttämästä jäljellä olevaa valtaa kuten hänen arvostelukykynsä ja järkensä hänelle sanelee (Aho 2018, 13). Vankeudessa nuo ulkopuoliset esteet ovat laki, rikoksesta saatu tuomio, tuomion täytäntöönpanosta vastaava viranomainen, laitoksen rakenteet ja järjestyssäännöt sekä valvontaa suorittava henkilöstö.

Vapautuminen ei ole sama kuin vapaus, vaikka termiä käytetään vankilassa samaa tarkoittavana. Vankilasta vapautumisesta haaveillaan ja sitä odotetaan. ”Kun vaan pääsisi pois täältä” on tuttu lause jokaiselle vankilassa työskentelevälle. Puhutaan siitä, mitä kaikkea tehdään sitten, kun ei olla enää vankilassa. Toisaalta vangit myös kokevat, ettei haaveilu kannata, sillä on vaarana, että unelmat romuttuvat heti vankilan porttien ulkopuolella. Vapaus ei siis ole pelkästään haluttu asia, vaan se voi aiheuttaa myös pelkoa. (Lehtonen 2016, 33.)

Itse vapaus, sanan varsinaisessa merkityksessä, ei todennäköisesti aiheuta pelon tunnetta, vaan se, mitä se tuo tullessaan. Vankeustuomion jälkeen pitää kohdata ulkomaailma ja siellä olevat ihmiset. Pelko voi kohdistua häpeään, torjutuksi tulemiseen, turvattomuuteen, yksinäisyyteen, ulkopuolisuuden tuntemiseen, väkivaltaan, hylätyksi tulemiseen, retkahtamiseen, päihteiden käyttöön, osaamattomuuteen, uuden elämän aloittamiseen tai siihen, mitä muut ihmiset ajattelevat. Mielen vankeus ei välttämättä pääty, vaikka vankilatuomio loppuu. (Lehtonen 2016, 54, 60, 75, 111, 123-124.)

4.3 Desistanssi

Desistanssi eli rikollisuudesta irrottautuminen on määritelty kriminologian tutkimuksissa päätepisteeksi, jolloin rikosten teko loppuu. Useat tutkijat ja kriminologit ovat kritisoineet termiä, sillä ainoastaan silloin voidaan varmuudella todeta rikollisen käyttäytymisen loppuneen, kun henkilö on kuollut. Desistanssi voidaan nähdä myös erilaisina hidastumisen vaiheina. Henkilö ei enää tee niin vakavia rikoksia kuin ennen tai tekee rikoksia harvemmin kuin aiemmin. Desistanssia pidetään kuitenkin edelleen aktiivisena tilana, jolloin ei enää tehdä rikoksia. Desistanssissa voidaan myös erotella primaarinen ja sekundäärinen poikkeama. Primaarinen tarkoittaa ensimmäisiä kokemuksia tai kokeiluja uusien käytöstapojen kanssa, esimerkiksi taukoa rikollisessa urassa. Sekundäärinen tarkoittaa, että käytösmallit on sisäistetty osaksi omaa persoonallisuutta. Ei siis vain rikollisten tekojen päättymistä vaan myös ajatusmaailman ja identiteetin muutosta. (Maruna, Immarigeon & Lebel 2004, 17-19.)

Rikollisuudesta irrottautuminen on aina ollut vankeinhoidon ydintarkoitus. Yksilö voi irrottautua rikollisuudesta joko itsenäisesti ilman apua tai kuntouttavan muodollisen ohjauksen kautta. Onko perusteita käyttää aikaa ja rahaa kuntouttaviin ohjelmiin, kun yksilöt joka tapauksessa jossain vaiheessa elämäänsä kypsyvät rikolliseen elämään ja lopettavat rikosten teon? Itsenäisen desistanssin ei tarvitse sulkea pois järjestettyä interventiota tai kuntoutusta. Henkilöt, jotka käyvät läpi kuntoutusohjelmia, ovat silti itse kuntouttaneet itsensä. On tietenkin selvää, että joihinkin vakaviin ongelmiin tarvitaan ammattilaisten apua, sillä harva ihminen kykenee parantumaan mielenterveysongelmista tai päihdeaddiktiosta ilman ulkopuolisen apua. Myös käyttäytymiseen liittyvät muutokset ovat monitasoisia ja harvoin suoraviivaisia, mutta pelkkä käyttäytymisen muutos ei merkitse, että henkilö olisi irrottautunut rikollisuudesta. Prosessiin kuuluu yleensä sekä henkilön oma päättäväisyys ja itsemääräämisoikeus että ammatillinen väliintulo, mutta myös harvemmin huomioitu osa-alue eli epävirallinen apu, sosiaalinen tuki ja ystävien, perheen tai läheisen ihmisen sosiaalinen kontrolli. Loppujen lopuksi, vaikka tarjolla olisi apua, ohjausta, tukea, harjoittelua, rakenteita ja järjestelmiä, on yksilöstä itsestään kiinni, tuleeko hän onnistumaan. Yksilö on desistanssin käsitteen näkökulmasta aktiivinen toimija. (Maruna ym. 2004, 10-14; Viikki-Ripatti 2011, 200-201.)

Yhteiskuntaan takaisin integroituminen on sekä tapahtuma että prosessi. Kun vanki vapautuu, hän liittyy omalta osaltaan takaisin siviili-ihmisten joukkoon yhteiskunnan jäseneksi. Toisaalta

taas yhteiskunnan täysivaltaiseksi ja hyväksytyksi jäseneksi tuleminen tai pääseminen ei tapahdu hetkessä. Tässä kohtaa ei tarkoiteta muiden hyväksyntää sanan todellisessa merkityksessä, vaan rikollisesta elämäntavasta luopumista ja yhteiskunnan normien mukaan elämistä. (Maruna ym. 2004, 5.)

Desistanssin sanotaan olevan mahdollista vain silloin, kun rikollinen kehittää itselleen johdonmukaisen pro-sosiaalisen identiteetin. Yksilön on usein haastavaa löytää itselleen uutta identiteettiä, koska hän on vahvasti tietoinen rikollisen leimasta. Uusien taitojen ja tietojen opettelu, kognitiivinen prosessi ja oma usko muutoksen mahdollisuuteen ovat avainasemassa. Entisen vangin leima on kuitenkin todellisuutta, esimerkiksi työnhaussa. Taustat tarkastetaan, ja vaikkei itse kertoisikaan, vankeustuomio tulee esiin joka tapauksessa. On siis haasteellista osoittaa olevansa muutakin kuin entinen vanki. Täytyy todistaa, että on koulutautunut, ammattitaitoinen ja osaava, älykäs ja kova tekemään töitä. Vaikka itse uskoo sen, niin uskovatko muut? (Uggen, Manza & Behrens 2004, 261, 265-266, 268-270.)

Henkilöt, jotka ovat toipuneet päihderiippuvuudesta tai ovat kuntoutuneet muilta osin elämässään, voivat alkaa tuntea, että heillä on annettavaa toisille. Oman kokemuksen jakaminen ja vertaistukijana toimiminen tukee henkilön omaa päihdeettömyyttä ja voi antaa uskoa muille ihmisille. Joskus riittää, että joku sanoo uskovansa sinuun. Itsetunto kasvaa ja silloin voi itsekin uskoa pystyvänsä johonkin. (Uggen ym. 2004, 271-272.)

Tiedotusvälineet ja internet lisäävät ihmisten tietoisuutta rikoksista ja rikollisista. Tekijöiden nimet ovat julkisia varsinkin vakavissa rikoksissa, ellei lain mukaan tieto ole salassa pidettävää. Rikollisen teon tehnyt henkilö saa usein vankeustuomion lisäksi päälleen yhteiskunnan paheksunnan. Rikollinen saatetaan leimata pahaksi, vaikkei tiedetä koko totuutta eikä tunnetta häntä henkilökohtaisesti. Murhaajan leimasta on vaikea päästä eroon. Kuinka siitä voi selvitä? Kuinka liittyä takaisin yhteiskuntaan sen täysivaltaiseksi jäseneksi, kun leima tulee pääasiassa ulkopuolelta, siellä yhteiskunnassa asuivilta ihmisiltä? Yhteiskunta hyljeksii heitä, teki-vätpä he mitä tahansa. (Uggen ym. 2004, 276, 280-284.)

Tietoisina siitä leimasta, joka heihin kohdistuu, vangit erottelevat mielellään tekemänsä teon heistä itsestään. He ovat tehneet rikoksen ja rikollisen teon, esimerkiksi murhan, mutta he eivät ole murhaajia. Se on yksi keino hallita omaa ”polttomerkkiään”. Tämä polttomerkki aiheuttaa lisäesteitä ”aikuisen rooliin” kasvamiselle ja desistanssille. Se vaikuttaa työhön, koulutukseen, huoltajusasioihin, lasten tapaamisiin, asunnon saantiin ja luoton saamiseen. Vaikka rikollinen haaveilisi yhteiskuntaan sitoutumisesta, häneltä saattaa puuttua resurssit ja sosiaaliset kontaktit sen toteuttamiseen. Se saa ihmisen tuntemaan itsensä ulkopuoliseksi ja haavoittuvaksi. (Uggen ym. 2004, 285-287.)

4.4 Tutkimuksia vapautumiseen liittyvistä haasteista

Joidenkin tutkimusten mukaan suunnitelmallinen siirtyminen asteittain vapaampaan ympäristöön voi tukea vapautuvaa vankia tämän muutosprosessissa. Yksi niin kutsutun porrastetun vapautumisen keinoista on valvottu koevapaus. Vanki voidaan sijoittaa valvottuun koevapauksen vankeusrangaistuksensa loppuvaiheessa ennen ehdonalaista vapautumista. Valvotussa koevapaudessa oleva henkilö on siis edelleen vanki, mutta suorittaa rangaistustaan vankilan ulkopuolella. (Rikosseuraamuslaitos 2014; L39/1889, 2c luku, 8§.) Rantasen, Järveläisen, Lindströmin ja Marjasen (2018) tekemässä tutkimuksessa tuodaan esiin entisten ja nykyisten valvotun koevapauden suorittajien kokemuksia siitä, mitkä asiat he kokivat merkitykselliseksi itselleen vankilasta vapautumisen vaiheessa. Tutkimus osoittaa, että asuminen, toimintavelvoite ja viikko-ohjelma sekä valvonta tukevat osaltaan säännölliseen arkeen ja päihteettömyyteen totuttelua. Huolimatta joidenkin haastateltujen kokemasta valvontasoi-toihin, -tapaamisiin ja -laitteisiin liittyvistä epämukavuuksista ja haasteista, suurin osa koki valvotun koevapauden valvonnan kokonaisuutena ajateltuna tukevan muutoksessa ja toimivan sitouttavana tekijänä säännöllisyyteen, päihteettömyyteen ja rikoksettomaan elämäntapaan. (Rantanen, Lindström & Marjanen 2018, 4-5, 94-101).

Hautala ja Kaarakka (2018) ovat omassa tutkimuksessaan pyrkineet selvittämään vankilasta vapautuvien henkilöiden kokemia haasteita sosiaalisessa kuntoutuksessa. Yksinkertaisimmillaan sosiaalinen kuntoutus on sosiaalihuoltolain mukaista työtä, jonka tavoitteena on antaa sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen menetelmin tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi. Sen päämäärä on ehkäistä sosiaalista syrjäytymistä ja lisätä yhteiskunnallista osallisuutta. (L1301/2014, § 17). Tutkimuksessa oli haastateltu kuutta valvottua koevapautta suorittavaa tai suorittanutta henkilöä, jotka olivat ennen vapautumistaan saaneet erityistukea. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt olivat mukana tehostetun tuen projektissa, koska heillä ei ollut asuntoa, osa oli ollut laitostuessa jo lapsesta asti ja osa tarvitsi tukea päihteiden sekakäyttöön. Myös rikosten vuoksi yhteiskunnasta, sosiaalisista verkostoista ja läheisistä ihmissuhteista eriytymisen estämiseksi tuki oli tarpeen. Edellä mainitut ongelmat sekä pitkäaikaistyöttömyys, velkaantuminen ja toimeentulovaikeudet lisäävät huono-osaisuutta. Rikollisuudesta irrottautumisen prosessissa ongelmien ratkaiseminen, sisäisen motivaation löytäminen ja ulkoa tuleva tuki ovat ratkaisevassa asemassa. (Hautala & Kaarakka 2018, 319-320.)

Hautalan ja Kaarakkan (2018) haastattelemat henkilöt nostivat esiin huolen aiheita, joita vapautuminen heissä herättää. Näitä olivat asunnottomuus, ongelmat tai ristiriidat läheisten tai perheen kanssa, mitä muut ihmiset ajattelevat, miten pystyy aloittamaan kaiken tyhjästä, häpeän tunteminen, leimautumisen kokemukset, taloudelliset vaikeudet, työpaikan hankkiminen, velkojen hoitaminen ja kuinka pystyy todistamaan muille ihmisille, että on muuttunut. Haastatteluissa tuli esiin myös asioita, joita haastateltavat itse eivät välttämättä kokeneet

huolettavina tai huomioineet niitä muutostarpeissaan. Tällaisia olivat esimerkiksi päihteiden käyttö, käyttäytymisen muuttaminen, uusien sosiaalisten toimintatapojen omaksuminen tai oman elämän ongelmien aiheuttamat henkiset ongelmat, joiden käsittely on jäänyt taka-alalle. Haasteiden ja ongelmien esilletuonnissa korostui lähitulevaisuus, eikä pitkän tähtäimen suunnitelmia ollut. (Hautala & Kaarakka 2018, 326-338.)

Vapautuvien tuen tarpeet ovat yleensä niin monimuotoisia, että niissä tukeminen edellyttää useiden tahojen yhteistyötä. Yksilöllisten perustarpeiden huomioiminen mahdollistaa perustarpeiden tyydytyksen, mutta luo myös pohjaa minäkuvan muutoksen mahdollisuudelle. Kun ongelmat ovat jatkuneet pitkään ja niiden kirjo on laaja, ei voida olettaa, että ne kaikki ratkeaisivat kerralla ja helposti, vaan kuntoutumisen tie on usein pitkäjänteinen prosessi. Vankilasta vapautuvan on pyrittävä suuntaamaan oma toimijuutensa sen mukaan, minkälaisiin puitteisiin yhteiskunta sen mahdollistaa. Tämä ei tarkoita sitä, että muiden pitäisi ratkaista vankilasta vapautuvan kaikkiin ongelmiin, vaan osa kuntoutusta ja tukea on sitä, että yksilö saa uusia valmiuksia huolehtia omista asioistaan. Samanaikaisesti yksilön identiteetti muuttuu vahvemmin toimijaksi. (Hautala & Kaarakka 2018, 323, 337, 341.)

Kansainvälisiä tutkimuksia on haastava verrata keskenään johtuen vankeuslainsäädännön ja rikoslain eroista. Suomessa elinkautinen vankeusrangaistus ei ole oikeasti elinkautinen, mutta se ei myöskään ole määrämittainen. Tältä osin vankeuden täytäntöönpano on yhteneväinen Englannin ja Walesin kanssa. Appleton (2010) tutki 138:n harkinnanvaraiseen elinkautiseen tuomitun vapautumista, jotka kaikki vapautettiin 1990-luvun puolivälissä. Harkinnanvarainen tarkoittaa sitä, että tuomitulla on mahdollisuus päästä ehdonalaiseen jossain vaiheessa tuomiotaan. Vuosituhannen alussa Englannissa ehdonalaislautakunta tutki vapautuneita ja takaisin vankilaan päätyneiden luku oli todella korkea. Kolmasosa vapautuneista oli palannut vankilaan ja viisi prosenttia oli vapauduttuaan tehnyt aiempaa vakavamman rikoksen. Tutkittavista puolet oli tuomionsa jälkeen asunut tilapäisessä tai väliaikaisessa huoneistossa, 44 % oli tutkimushetkellä työttömiä ja neljäsosa myönsi käyttävänsä säännöllisesti huumeita. Tutkittavista 28 % oli joskus ollut naimisissa, 61 %:lla oli taustalla epävakaita parisuhteita ja kaksi kolmasosaa oli jossain elämänsä vaiheessa ollut alkoholiriippuvaisia. Lisäksi lähes kaikilla oli elämänsä aikana todettu jokin mielenterveysongelma ja 62 % oli joutunut lapsena joko hyväksikäytetyksi tai laiminlyödyksi. Vain 13 % tutkituista oli ensikertalaisia, joiden tiedoista ei löytynyt muuta rikollista käyttäytymistä. Muilla oli useita vankeustuomioita, keskiarvo oli 17 tuomiota. Tuomituista 49 % oli saanut tuomion murhasta, 22 % seksuaalirikoksista, 17 % muista väkivaltarikoksista kuten murhan yrityksestä ja 13 % tuho- tai murhapoltosta. (Appleton 2010, 1-2, 39, 49, 62-66.)

Tutkimukseen haastateltujen ehdonalaisvalvojien mukaan valvottavien suurimmat ongelmat, jotka olivat johtaneet joko uusien rikosten tekemiseen tai takaisin vankilaan joutumiseen, olivat mielenterveysongelmat, henkilökohtaiset ihmissuhteet, työllistyminen, alkoholi ja

huumausaineet, asuminen, perhesuhteet, taloudellinen tilanne ja rikollinen kaveripiiri. Toisin sanoen vapautuvat vangit painivat useiden sosiaalisten ongelmien ja haittapuolien kanssa, kuten työttömyys, riippuvuudet, köyhyys, sosiaalinen leima ja laitostuminen. Ehdonalaista suorittaneet eivät kuitenkaan odottaneet, että valvojat tarjoaisivat suoria vastauksia, työpaikkoja, taloudellista apua tai käytännöllisiä interventioita, vaan arvostivat eniten neuvoja ongelmien ratkaisuisissa ja ohjausta siinä, kuinka he itse voisivat selvittää vaikeudet. Tuki, rohkaisu ja kuuntelu olivat tärkeitä, samoin kuin toimiva yhteistyösuhde valvojan kanssa. Joku, jonka puoleen voi kääntyä ja johon voi luottaa. (Appleton 2010, 94-95, 111-113, 216.)

Tutkimuksessa mukana olleilta oli kysytty, oliko valvonnalla ollut merkitystä heidän käytöksensä muutoksessa ja oliko ehdonalaisvalvonta auttanut heitä välttämään tekemästä uusia rikoksia. Vastanneista 89 % oli tietoisia siitä, että valvonnan tarkoitus oli juuri uusintarikollisuuden estäminen, mutta vain 46 % oli sitä mieltä, että valvonta olisi ollut se syy, jonka takia he eivät todennäköisesti tehneet uusia rikoksia. Toisin sanoen, valvojat eivät voi estää ihmisiä tekemästä rikoksia, mutta voivat tukea ja rohkaista valvottavia desistanssiprosessin aikana. Lähes jokainen haastateltava sanoi, että ihminen muuttuu vain, jos itse haluaa, ja ehdonalaisvalvonnan vaikutus riippuu täysin valvojan ja valvottavan välisestä suhteesta. Valvottavan omalla motivaatiolla oli tärkein merkitys. (Appleton 2010, 125-126.)

Vangit kokivat käytännönläheisissä asioissa, kuten laskujen maksamisessa, parisuhdeasioissa, asuntoasioissa ja työllistymisessä neuvomisen tärkeämpänä kuin rikolliseen käyttäytymiseen johtavien henkisten ongelmien ja riskien selvittämisen. Sekä valvojat että valvottavat pitivät erittäin tärkeänä sitä, että ennen ehdonalaiseen vapauteen pääsemistä vangin asiat on järjestettävä mahdollisimman hyvälle mallille ja vapautumisen on tapahduttava suunniteltuna ja tarkkaan arvioituna. Kaksi kolmasosaa tutkittavista oli käynyt vankeusaikana jonkin käyttäytymiseen vaikuttavan ohjelman tai terapeutin intervention, ja useat olivat ennen vapautumistaan suorittaneet jonkin kurssin, joka tarjosi käytännöllisiä keinoja yhteiskuntaan sopeutumisen tueksi. (Appleton 2010, 127-128, 211.)

Kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet, että suurimmat tekijät rikollisuudesta irrottautumisessa ovat vakituinen työ, ikä ja merkityksellinen parisuhde. Myös asuinpaikan tai paikkakunnan vaihtamisella, vanhojen kaveripiirien hylkäämisellä ja tuomitun omalla motivaatiolla on vaikutus desistanssiin. Motivaatio kuitenkin vaihtelee ja sen asteeseen voivat vaikuttaa päihteiden käyttö tai muutokset henkilökohtaisissa ja sosiaalisissa olosuhteissa. Motivaatiota tarkasteltaessa on vielä huomioitava, että on eri asia haluta irrottautua rikollisuudesta kuin uskoa kykenevänsä siihen. Desistanssiin vaikuttaa myös yksilön niin sanottu kyllästyminen rikolliseen elämäntapaan ja vankeudessa oloon. Usein jätetään kuitenkin huomioimatta, että rikollisuudesta irrottautumiseen saattavat vaikuttaa yksilön sosiaalinen ja henkilökohtainen tilanne elämässä sekä saatavilla oleva sosiaalinen tuki ja kuntoutus. (Farrall 2002, 7-10, 25, 98-100.)

Farrallin (2002) Englannissa tekemässä tutkimuksessa selvitettiin muun muassa ehdonalaisessa olevien vankien desistanssiin vaikuttavia tekijöitä. Tutkimukseen haastateltiin 122 henkilöä. Haastateltavilta oli kysytty, minkälaisia esteitä tai haasteita he olivat kohdanneet, jotka olivat vaikuttaneet heidän rikollisuudesta irrottautumiseensa. Vastaajista 49 % oli kokenut, ettei ollut kohdannut tai kokenut mitään esteitä. Huumausaineisiin tai alkoholiin liittyviä ongelmia oli kohdannut 37 % vastaajista ja 29 % oli kokenut ongelmia ystävien ja perheen kanssa. Vastaajista 17 % oli kohdannut taloudellisia ongelmia ja 13 % sosiaalisia ongelmia kuten työllistymisen tai asuntotilanteen. (Farrall 2002, 3, 45, 74-75.)

Viikki-Ripatti (2011) kuvaa, että Healy on vuonna 2010 julkaisemassaan desistanssitutkimuksessa nähnyt rikollisuudesta irrottautumisen johtuvan yksilön elämässä tapahtuneista ulkoisista ja sisäisistä käännekohtista, joilla on vaikutusta toisiinsa. Nämä käännekohdat voidaan nähdä samanaikaisesti sekä rakenteellisina että subjektiivisina. Subjektiivisuus tarkoittaa tässä yhteydessä yksilön omaa kokemusta elämästään ja rikollisuudesta irrottautumisesta. Yksilö ei ole passiivinen tapahtumien vastaanottaja vaan aktiivinen toimija, jonka identiteetti muovautuu tietoisien ajattelun, toiminnan ja elämänkaarellisen kehityksen kautta. (Viikki-Ripatti 2011, 200.)

Tärkeämpää, kuin miettiä eroja ammattilaisten antaman kuntoutuksen saaneiden ja kuntoutusta saamattomien välillä, olisi ymmärtää desistanssin todellinen kokemus, prosessi ja polku, jonka yksilöt ovat kokeneet. Vain harva irrottautuu rikollisuudesta yksinomaan kuntoutuksen ansiosta. Se, kuinka joku kykenee siihen ja joku toinen ei, on myös tutkijoille epäselvää. Kyse ei kuitenkaan ole siitä, että vankeja olisi tarkoitus parantaa, vaan tarjota jotain, mikä edistää yksilön omaa kykyä elää rikoksetonta elämää. (Maruna ym. 2004, 15-16.)

Pitkä tuomio on osittain eristänyt elinkautisvangit yhteiskunnasta, joka kehittyy ja muuttuu nopeasti. Rikollisuudesta irrottautumiseen ja yhteiskuntaan sijoittumiseen saatetaan siis tarvita paljonkin tukea. On selvää, että koulutus, työllistyminen, asunto, päihteettömyys ja mielenterveysongelmien hoito ovat niitä, joihin vapautuvien vankien kohdalla on panostettava, kun asiaa tarkastellaan laajalla skaalalla. Yksilöllisyyttä ja henkistä hyvinvointia ei saisi kuitenkaan unohtaa. Desistanssista on useita kansallisia ja kansainvälisiä tutkimuksia, joissa on pääasiassa keskitytty selvittämään rikollisuudesta irrottautumiseen vaikuttavia tekijöitä, uusintarikollisuuden astetta ja akkreditoitujen toimintaohjelmien vaikuttavuutta. Mielestäni yhtä tärkeää on selvittää, mitä tuomitut itse pitävät merkityksellisenä ja minkä he kokevat eniten edistävän omaa rikoksetonta elämäänsä ja kokonaisvaltaista hyvinvointiaan.

5 Tutkimusasetelma

Tässä luvussa esitellään opinnäytetyön tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset sekä kuvataan tutkimuksen toteuttamista prosessina. Lisäksi kuvataan tutkimusmenetelmänä käytetyn laadullisen tutkimuksen teoriaa, aineiston hankintaa ja tulosten tarkastelussa käytettyä induktiivista sisällönanalyysiä. Luvun lopussa on pohdittu tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta.

5.1 Tutkimustavoite ja -kysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää minkälaisia ajatuksia vapautuminen ja rikollisuudesta irrottautuminen herättävät elinkautista vankeusrangaistusta suorittavissa henkilöissä ja minkälaista tukea he omasta mielestään tarvitsevat vapautumisen jälkeen. Haastattelujen kautta saatujen tietojen avulla on tarkasteltu lisäksi yksilöllisen tuen tarpeen muotoja ja haastatteluihin osallistuneiden elinkautisvankien omia kokemuksia vankeusaikanaan suorittamista kuntouttavista toimintaohjelmista.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten elinkautista vankeusrangaistusta suorittavat henkilöt kokevat ajatuksen vapautumisesta?
2. Mitkä asiat ovat elinkautisvankien omasta mielestä edistäneet tai estäneet rikollisuudesta irrottautumista?
3. Minkälaista tukea elinkautisvangit kokevat tarvitsevansa vapautumisen jälkeen?

Tutkimuskysymyksiä ei esitetty haastateltaville, vaan vastaukset näihin pyrittiin saamaan haastattelukysymysten avulla. Pelkkiin tutkimuskysymyksiin vastaaminen ei välttämättä olisi tuonut esiin kaikkia puolia tutkittavasta ilmiöstä. (Kananen 2008, 73.)

5.2 Tutkimuksen toteutus ja tutkimusmenetelmä

Opinnäytetyön aiheen valinta syntyi omalla työpaikallani Laukaan vankilassa meneillään olevien muutosten ja kehittämishankkeiden sekä oman henkilökohtaisen kiinnostukseni yhteisvaikutuksesta. Laukaan vankilan toiminta lakkautetaan ja siirretään uusiin toimitiloihin Jyväskylään. Toimitilahankkeen kanssa samanaikaisesti vankilassa on ollut käynnissä Yhteiset käytänteet -hanke, jossa on kehitetty asiakastyöhön vaikuttavia työmenetelmiä. Tutkimuksen avulla halusin selvittää, onko elinkautisvankien vapautumisessa huomioitava jotenkin erityisesti ne haasteet, joita pitkä tuomio tai rikoksen ja nimen julkisuus aiheuttavat. Lisäksi halusin tuoda esiin sellaista tietoa, joka voisi tulevaisuudessa edistää yksilöllisyyttä tuen tarpeiden arvioinnissa.

Tutkimussuunnitelman hyväksymisen ja suunnitelmaseminaarissa esittämisen jälkeen hain tutkimuslupaa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnosta. Anoin tutkimuslupaa Vankitietojärjestelmän käyttöön ja vankihaastatteluiden toteuttamiseen Laukaan vankilassa. Lisäksi hain lupaa kartoittaa tutkimukseen haastateltaviksi sopia elinkautisvankeja Naarajärven vankilasta, mikäli Laukaan vankilassa rangaistustaan suorittavista elinkautisvangeista riittävän moni ei suostuisi haastateltavaksi. Tutkimuslupa (liite 1) käsitti siten molempien vankiloiden vankien osalta myös Vankitietojärjestelmän käytön. Valitsin Naarajärven vankilan toiseksi laitokseksi, sillä se on Laukaan vankilan tavoin avolaitos ja sijaitsee samalla Rikosseuraamusalueella kohtuullisen ajomatkan päässä Laukaan vankilasta haastatteluja ajatellen.

Opinnäytetyön tutkimusmenetelmä oli kvalitatiivinen eli laadullinen. Laadullisen tutkimuksen käsitteen avaaminen on haastavaa sen perinteiden, luokittelujen, menetelmien ja tutkimuskentän laajuuden vuoksi. Yleisesti ottaen laadullisessa tutkimuksessa nojataan teoriaan ja siinä pyritään muun muassa ymmärtämään tiettyä toimintaa ja kuvaamaan jotain ilmiötä tai tapahtumaa ilman, että tavoiteltaisiin tilastollisia yleistyksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 20, 25, 68, 85).

Tutkimusaineisto kerättiin harkinnanvaraisesta otoksesta, johon valittiin kahdeksan sellaista elinkautisvankia, jotka ovat tuomionsa loppupuolella. Ajallisesti katsottuna tämä tarkoittaa, että elinkautisvanki on joko suorittanut tuomiostaan vähintään kymmenen vuotta tai mikäli tuomioon johtanut rikos on tehty alle 21-vuotiaana, vähintään kahdeksan vuotta. Aineiston rajaamiseen käytettiin Vankitietojärjestelmästä saatavia tietoja ja rajaamisen perusteena oli, että tuolloin vanki on jo alkanut ajatella tulevaa vapautumistaan ja sen mukana tuomia mahdollisia haasteita. Määrän rajaaminen kahdeksaan haastateltavaan oli tutkimuksen menetelmän kannalta sopiva, sillä tutkimuksen tarkoituksena ei ollut tuottaa tilastollisia yleistyksiä. Tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista ja jokaiselta pyydettiin kirjallinen suostumus (liite 2). (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a; Tuomi & Sarajärvi 2018, 98-99.)

5.3 Aineistonkeruu ja haastateltavat

Aineistonkeruumenetelmänä käytin puolistrukturoitua haastattelua ja Vankitietojärjestelmästä koottua tietoa. Tällaista tietoa oli esimerkiksi tutkimukseen osallistuvien henkilöiden vankeusaikana käytyt kuntouttavat toimintaohjelmat. Haastattelun runko (liite 3) oli jaettu neljään aihealueeseen, joista jokaiseen oli kirjattu useita kysymyksiä. Haastattelurungon neljä osa-aluetta olivat identiteetti ja sen muutos, vapautuminen, yksilöllinen tuen tarve ja rikollisuudesta irrottautuminen. Koska kyse oli pääosin tuntemuksiin ja ajatuksiin liittyvästä tiedosta, oli haastattelu tiedonkeruumenetelmänä soveliaain. Puolistrukturoitu haastattelu tarkoittaa, että valmiiksi laadittuihin kysymyksiin ei ole annettu ennalta vastausvaihtoehtoja. Haastattelijä voi myös tarvittaessa muuttaa kysymysten esittämisjärjestystä ja esittää tarkentavia kysymyksiä haastateltavalle. Jotta oli mahdollista analysoida haastateltavien tietoja, rangaistusajan suunnitelmia ja vankeusaikana käymiä kuntoutusohjelmia suhteessa heiltä saatuihin

tietoihin, ei kysyminen tai havainnointi pelkästään olisi ollut riittävää. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 34-35, 47; Tuomi & Sarajärvi 2018, 83.)

Testasin haastattelurungon ja kysymysten ymmärrettävyyttä ja toimivuutta ennen varsinaisten haastatteluiden aloittamista. Samalla arvioin, kuinka kauan haastatteluun kuluu suunnitteen aikaa. Testihaastattelun suoritin sellaisen vangin kanssa, joka ei kuulunut tutkimuksen kohderyhmään, mutta oli vapautumassa valvottuun koevapauteen lähiviikkojen aikana. Muokasin kysymyksiä testihaastattelun jälkeen, koska yksi alkuperäisistä kysymyksistä oli vaikeasti ymmärrettävä.

Varsinaisiin tutkimushaastatteluihin pyysin lupaa erikseen molempien vankiloiden johtajilta. Elinkautisvankien haastattelut olivat touko-, kesä- ja heinäkuun 2019 aikana Laukaan ja Naarajärven vankiloissa. Naarajärven vankilan osalta ajankohta vierailulleni sovittiin etukäteen vankilan johtajan kanssa. Olimme sopineet, että tiedustelen tuolloin tutkimuksen otantaan sopivilta elinkautisvangeilta heidän halukkuuttaan osallistua haastatteluun ja sovin haastatteluajankohdan heidän itsensä kanssa. Koska siihen syntyi mahdollisuus, suoritin haastattelut tuon saman vierailun aikana. Laukaan vankilan osalta haastattelut sovittiin erikseen jokaisen vangin kanssa ja johtajan luvalla minulla oli mahdollisuus käyttää niihin myös työaikaani, kunhan laitoksen turvallisuus ja päiväjärjestys eivät siitä kärsisi.

Jokainen haastateltava allekirjoitti kirjallisen suostumuksen (liite 2) haastatteluun osallistumisesta. Haastattelut kestivät 20-55 minuuttia. Nauhoitin haastattelut ja litteroin ne aina mahdollisimman pian haastattelujen jälkeen. Haastattelumateriaalia kertyi yhteensä 4,5 tuntia ja litteroitua tekstiä noin 23 sivua. Jätin litteroinnista pois haastateltujen käyttämät täytesanat ja tähän opinnäytetyöhön lisättyjen sitaattien kohdalla käänsin osan murre sanoista kirja- tai puhekieliseksi, jotta haastateltavia ei voitaisi niiden perusteella tunnistaa. Tein siteerausten muokkaukset kuitenkin niin, ettei siteerattujen lauseiden sanoma muuttunut.

Haastateltavia oli yhteensä kahdeksan ja he olivat iältään 27-54 vuotiaita. Elinkautisesta vankeusrangaistuksesta heillä oli haastatteluhetkellä suoritettuna 9-19 vuotta, joista he olivat olleet avovankilassa viimeiset 2-6 vuotta. Haastateltavista kolmella oli vapautumispäivämäärä tiedossa. Kahdella haastateltavista ei ollut aiempaa vankeustuomiota, muilla vankilakertalaisuuksia oli yhdestä kuuteen. Jokainen haastateltava joko opiskeli tai kävi töissä haastatteluhetkellä. Työpaikat vaihtelivat vankilan sisäisistä työpisteistä siviilityöhön ja opiskelupaikat ammattikoulusta yliopisto-opintoihin.

5.4 Aineiston tarkastelu ja tulosten analysointi

Tulosten tarkastelua varten loin haastattelurungon mukaisesti jokaiseen eri aihealueeseen oman Excel-taulukon (taulukko 1), jossa käsittelin jokaisen kysymyksen omana osanaan. Keräsin litteroidusta aineistosta vastauksia ja ilmauksia esitettyihin kysymyksiin ja koodasin ne eri

väreillä aihealueittain ennen taulukointia. Merkitsin taulukkoon myös, kuka haastateltava oli ilmauksen sanonut.

Leima									
Ilmaus / H	H1	H2	H3	H4	H5	H6	H7	H8	
Asia otetaan uudelleen esille	x						x		
Voi saada potkut töistä	x								
Uudet kaverit ja tutut hylkäisi	x						x		
Kaikki tietää jo kuka olen ja miksi olen ollut vankilassa		x			x				
Se on muiden haaste, minä olen sinut itseni kanssa			x						
Kun itse sanoo sen heti, niin ei tarte jännittää				x					
Ne ketkä ei tunne minua, niillä ei ole väliä					x				
Tuntuu että on todistamisen taakka muutoksesta						x			
Suurimmalla osalla ihmisistä on vääristynyt kuva elinkautisvangesta						x			
En voi pyytää muita ihmisiä ymmärtämään						x			
Muiden ihmisten suhtautuminen, kun saavat tietää						x	x	x	
Ahdistaa	x						x		
Jännittää						x		x	
Pelottaa							x		
Ei ole mikään ongelma		x		x					
Ei ahdistaa			x		x				

Taulukko 1: Esimerkki aineiston tarkasteluun käytetystä taulukosta

Taulukoiden avulla oli helpompi koota tuloksia, koska osa ilmauksista saattoi esiintyä jossain muussa haastattelun osassa, kuin alkuperäinen kysymys. Vastausten samankaltaisuudet ja eroavaisuudet oli taulukon avulla helpompi havaita, kuin suoraan tekstistä. Taulukoita oli mahdollista hyödyntää myös tulosten analyysivaiheessa.

Tarkastelin tutkimuksen tuloksia sisällönanalyysillä, jolloin hain aineistosta samanaikaisesti yhtäläisyyksiä ja eroja. Tällä menetelmällä minun oli mahdollista analysoida aineistoa systemaattisesti ja objektiivisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117). Joidenkin tietojen vertailussa käytin sekä sisällönanalyysin määrällistä erittelyä että kvantitatiivisen tutkimuksen menetelmiä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006b). Tällaisia tietoja olivat esimerkiksi tutkimukseen osallistuvien henkilöiden ikäjakauma, työtilanne, vankeusaikana käytyt kuntouttavat toimintaohjelmat ja tuomiosta suoritettujen osan pituus. Tiedoilla ei varsinaisesti ole vaikutusta tutkimuksen tuloksiin, mutta niiden avulla oli mahdollista vertailla haastateltavien vastausten eroja.

Analyysissä käytin induktiivista aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Induktiivisuus tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että pyrin löytämään haastatteluista saaduista yksittäisistä vastauksista keskinäisiä yleisiä yhteneväisyyksiä. Haastattelujen sisältöön perehtymisen jälkeen etsin niis-

tä tutkimuskysymyksiä kuvaavia ilmauksia. Näistä ilmauksista hain samankaltaisuuksia ja ryhmittelin ilmaukset pelkistetyn sisällön mukaisesti luokkiin. Näistä luokista muodostin yläluokkia, jotka kuvasivat annettuja ilmauksia. Ilmaisut, joissa esimerkiksi mainittiin päihteet, saivat yhdistäväksi yläluokaksi ”itsekontrollin” ja perhettä tai parisuhdetta käsittelevät ilmaukset yläluokaksi ”sosiaaliset suhteet”. Yläluokkia yhdistämällä sain pääluokkia, jotka kuvaavat aineistosta esiin nousevia ilmiöitä. Itsekontrollin käsittely ja siitä puhuminen muun muassa liittyy itsekontrollin menettämisen pelkoon ja sosiaaliset suhteet voidaan liittää johonkin kuulumisen tarpeeseen tai ulkopuolisuuden tunteeseen. Kokosin ilmaukset ja eri luokittelut taulukoksi (esimerkkitaulukko liite 4). Ilmiöt olivat tutkimuksen kannalta oleellista tietoa, joiden avulla sain vastauksia tutkimuksessa esitettyihin kysymyksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 107, 122-127.)

5.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Eettisyys ja luotettavuus eivät ole tutkimuksessa erillisiä tai irrallisia osia vaan kietoutuvat tutkimuksen kokonaisuuteen ja toisiinsa. Tutkimusta tehdessäni minun oli huolehdittava siitä, että suoritin tutkimuksen kokonaisuudessaan hyvän tieteellisen käytännön tavalla. Tutkimuksen luotettavuutta tuki se, että noudatin haastatteluissa, aineiston tallentamisessa ja litteroinnissa, tulosten analysoinnissa ja esittämisessä rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta. Tulosten harhaanjohtava esittäminen loukkaa hyvää tieteellistä käytäntöä. Tutkimuksessa esitetty tieto on kuitenkin siinä mielessä subjektiivista, että olen käsitellyt sitä oman ymmärryksen kautta. Lähteiden valinnassa ja käytössä huolehdin siitä, että olen valinnut aineistoksi luotettavaa materiaalia ja viitannut opinnäytetyössäni aineiston tekijöihin oikein. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6; Tuomi & Sarajärvi 2009, 20, 127, 133).

Tutkimusta tehdessä on huolehdittava siitä, ettei sen tekeminen aiheuta ongelmia tai vahinkoa siihen osallistuville henkilöille. Tutkimustietoja on käsiteltävä luottamuksellisina ja aineistoa on säilytettävä niin, etteivät ulkopuoliset henkilöt voi saada niitä käsiinsä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 131). Tämän tutkimuksen haastattelut nauhoitettiin, mutta nauhoitteet tuhoitiin välittömästi litteroinnin jälkeen. Litteroidut aineistot säilytetään vain siihen asti, kunnes niitä ei enää tarvita opinnäytetyön tulosten analysoinnin tueksi.

Haastateltavien vankien rikostaustoja tai heidän yksityiskohtaisia henkilöllisyyteensä viittaa tekijöitä ei käsitelty tässä opinnäytetyössä. Mikäli haastattelussa tuli esiin joku sellainen seikka, jonka perusteella oletin, että haastateltava oli sen vuoksi tunnistettavissa, jätin sen pois kirjallisesta tuotoksesta. Keskustelin asiasta haastateltavien kanssa. Joissakin tapauksissa haastateltavat halusivat, että asia tuodaan esiin siitä huolimatta, että siitä voidaan päätellä heidän henkilöllisyytensä. Litteroin haastattelut ilman nimiä ja koodasin ne satunnaisessa järjestyksessä numeroin, jotta itse pystyin erottamaan ne toisistaan, mutta niin, etteivät ne ole ulkopuolisen tunnistettavissa. Näin varmistin, että tutkittavien henkilöllisyys pysyi salassa.

(Tuomi & Sarajärvi 2009, 156.) Lisäksi painotin jokaiselle haastateltavalle, etteivät hänen vastauksensa vaikuta millään tavalla hänen tuomioonsa tai vankeusaikaansa.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta on haastava arvioida, jos arviointi perustuu perinteiseen ”totta vai valetta” ajatteluun. Sitä voidaan kuitenkin tarkastella tutkimuksen kokonaisuuden kautta. Luotettavuutta puoltavat muun muassa teorian ja tutkimuksen tulosten samansuuntaisuus, aiemmista tutkimuksista saatu tieto, tutkimuksen tarkka dokumentointi, tutkimusaineiston puolueeton esittäminen ja se, että tutkimuksessa on tutkittu sitä, mitä on luvattu. Tutkimuksen reliabiliteettia, eli tutkimustulosten toistettavuutta, voidaan myös arvioida. Teoriassa siis kenen tahansa muun tutkijan tulisi saada sama tulos samalla otannalla kuin alkuperäisen tutkijan. Käytännössä se on yleensä mahdotonta, sillä tutkija on aina jollain tasolla subjektiivinen, vaikka olisi kuinka rehellinen. Eri ajankohtana suoritettu tutkimus antaa toden näköisesti ainakin hieman erilaisia tuloksia, vaikka tutkija ja otanta pysyisivät samoina. Tämä johtuu siitä, että tutkimukseen osallistuva henkilö on voinut muuttua jollain tavalla. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 135-137).

6 Tulokset

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen tulokset. Haastatteluista saadut tiedot on esitetty tutkimuskysymyksiin viittaavien teemojen mukaisessa järjestyksessä. Ensimmäisessä alaluvussa tuodaan esiin haastateltujen haaveita ja huolia, joita he kokevat ajatellessaan vapautumista. Toisessa alaluvussa käsitellään rikollisuudesta irrottautumista ja siihen vaikuttavia tekijöitä sekä identiteetin muutosta. Kolmannessa alaluvussa kuvataan haastateltujen kokemuksia vankeusaikana läpikäymistään kuntouttavista toimintaohjelmista ja tuodaan esiin sekä vankeusajaisia että vapautumisen jälkeisiä tuen tarpeen muotoja.

6.1 Vapautuminen

Haastattelussa käsiteltiin vapauden merkitystä haastateltavalle itselleen, haastateltavan ajatuksia tulevaisuudesta, haaveita, kontrollin loppumista, vapautumisen jälkeisiä mahdollisia haasteita ja leiman vaikutusta. Lisäksi kysyttiin, mikä vapautumisessa pelottaa, jännittää tai ahdistaa haastateltavaa itseään eniten.

Haastateltavilta kysyttiin, mitä vapaus heille merkitsee. Suurin osa vastauksista käsitteli konkreettisia asioita, jotka liittyivät elämään yleensä ja päivittäisiin toimintoihin sekä niihin asioihin, jotka eivät ole mahdollisia vankilassa ollessa. Näitä asioita olivat muun muassa vapaus tulla ja mennä mihin haluaa ilman aikatauluja, käydä kaupassa silloin kun itse haluaa, olla tekemättä mitään ja viettää aikaa perheen kanssa. Nämä asiat ovat fyysistä ja henkistä vapautta, jotka puolestaan kuuluvat henkilön itsemääräämisoikeuteen.

”Ei tarvii olla holhottavana. Saa tehdä mitä haluaa. Pystyy lähtemään mihin haluaa.” (H7)

Tulevaisuuden näkymistä ja haaveista kysyttäessä haastateltavat nostivat esiin useita erilaisia asioita. Vastaajista kuusi kertoi haaveilevansa ihan tavallisesta tai normaalista elämästä. Kolmen vastaajan haaveet liittyivät työhön, oman yrityksen perustamiseen tai opiskeluun. Kaksi vastaajista haaveili perhe-elämästä tai kumppanin löytämisestä ja kolmen haaveissa oli ulkomaille matkustaminen. Vain yksi haastateltavista haaveili omasta asunnosta. Yksi vastaajista sanoi, ettei haaveile mistään, sillä hänellä on jo kaikkea mitä hän tarvitsee. Edellä mainitut asiat liittyvät itsenäisyyteen, itsensä kehittämiseen ja toimeentulon, jotka kaikki ovat osa elämänhallintaa.

Mulle riittää kyllä ihan normi elämä, et ei siinä mitään. Mullahan on kaikki valmiina sillei. (...) Mulla on sillei siviilissä kaikki hyvin, lomilla oon käynyt ja kyllä sen silleen pitäisi olla ok. En mä nyt oikeestaan muuta, mut vähän meinasin matkustella. Ja opiskelu, jos sais ammatin. Kyllä se mulle riittää.” (H5)

Vapautumisen teeman yksi kysymys käsitteli kontrollin loppumista. Kukaan haastateltavista ei kokenut sitä huonona asiana. Kaksi haastateltavista totesi, että vankilan jälkeen joku toinen taho, heidän tapauksessaan puoliso, kontrolloisi heitä siviilissä. Neljän vastaajan mielestä heillä ei ollut kontrollia juuri lainkaan tällä hetkellä, joten tilanne ei tulisi paljoakaan muuttumaan sitten, kun se vapautuisivat. Kaksi haastatelluista sanoi, että tunnetta kontrollin loppumisesta oli vaikea kuvitella etukäteen ja että sen tietäisi vasta sitten, kun olisi oikeasti vapautunut. Yksi vastaajista koki kontrollin loppumisen helpottavana.

”On se ihan uskomatonta, että saa mennä minne haluaa, noin niin kuin järkevissä rajoissa. En mä usko sitä ennen kuin mä näen.” (H2)

”Helvetin hyvältä. Ei mulla ole mitään kontrollia nytkään. Vai onko? Ei se tunnu miltään.” (H3)

Vapautumisen jälkeisistä haasteista kysyttäessä lähes kaikki haastateltavat ilmaisivat eri asioita eikä samoja vastauksia tullut juuri lainkaan. Esiin nousivat asunnon hankkiminen, työn saanti, toimeentulo, vanhoihin tapoihin lipsuminen, muiden ihmisten suhtautuminen, sosiaaliset tilanteet ja perhe-elämään liittyvät vaikeudet. Vastaajista kaksi koki päihteisiin liittyvät asiat haasteina ja kaksi pelkäsi joutuvansa tilanteeseen, jossa on vaarana joutua käyttämään väkivaltaa. Kaksi haastateltavista arveli, että elinkautisvangin leima tulee vaikeuttamaan heidän elämäänsä. Ilmaistut asiat liittyvät yksilön itsekontrollin ja elämänhallinnan menettämisen pelkoon. Sosiaaliset suhteet ja muiden ihmisten suhtautuminen liittyvät yksilön haluun tuntea osallisuutta ja sitä kautta johonkin kuulumista sekä vastaavasti hylätyksi tulemisen pelkoon ja ulkopuolisuuteen.

”Ihmisten suhtautuminen meikäläiseen. Nyt on silleen asiat hyvin, että tyttöystävän puolelta kaikki lähimmät ihmiset tietää. Alussa ne ei tienny koko meikäläisen taustasta. Varmaan just se ja sit jos ei pääse töihin. Kuitenkin itse haluisin olla osana sitä, pyörittää sitä arkee ihan omillakin rahoilla. Etten ois vaan siellä nurkissa pyörimässä. Siinä on kaks ainakin semmosta.” (H8)

Leimasta ja sen vaikutuksesta kysyttäessä haastateltavien vastaukset olivat vaihtelevia. Neljälle vastaajista leima ei aiheuttanut mitään ahdistuksen tunnetta tai se ei tulisi olemaan ongelma. He sanoivat, että kaikki tietävät ketä he ovat ja miksi he ovat olleet vankilassa, eivätkä he ole yrittäneet koskaan salata menneisyyttään. He myös sanoivat, että leima on muiden ihmisten haaste tai ettei tuntemattomien ihmisten mielipiteillä ole heille merkitystä.

”No kyllä se (leima tai nimen julkisuus) tietyllä tavalla (haittaa), mutta kun sen heti sanoo, (että on ollut vankilassa) niin ei tartte sitten jännittää ja katsella ympärilleen, että tietääköhän tuo.” (H4)

Kolmea vastaajaa leima ahdisti tai jännitti ja yhtä pelotti. Näitä tunteita aiheuttivat ajatukset siitä, että vapautuessa nimi julkaistaan sosiaalisessa mediassa tai joku etsii tietoja netistä, jolloin vankeuteen johtanut rikosasia tulee uudelleen esille. Tästä voisi haastateltavien mielestä seurata esimerkiksi työpaikasta irtisanominen tai se, että uudet tuttavat ja ystävät hylkäisivät. Myös muiden ihmisten suhtautuminen arvelutti ja yksi haastateltava kertoi mietineensä, kuinka kauan hänellä on todistamisen taakka omasta muutoksestaan. Leimaan kohdistuneet ajatukset voidaan liittää häpeä tunteeseen ja ulkopuolisuuden kokemiseen.

Kysyttäessä, mikä vapautumisessa pelottaa, jännittää tai ahdistaa eniten, neljä haastateltavaa vastasi, ettei mikään. He sanoivat, etteivät osaa oikein pelätä vapautumista, kun kaikki asiat ovat omassa elämässä niin hyvällä mallilla tai on palaamassa siihen normaaliin elämään, joka oli olemassa jo ennen vankeutta.

”Ei oo tällä hetkellä mitään semmoista (pelkoa). Täällä (avovankilassa) on kuitenkin tosi vapaa olla, on tottunut tähän, mutta jos jostain kivitalosta lähtisi, niin se olisi ihan toinen asia sitten.” (H4)

Muita neljää vastaajaa puolestaan ahdisti eniten epävarmuus toimeentulosta, työpaikan ja asunnon löytymisestä tai nimen julkisuuden aiheuttaman leiman vaikutuksesta omaan elämään. Yhtä vastaajista jännitti se, kuinka perhe-elämä alkaa sujumaan ja kuinka puolison kanssa tulee toimeen, kun pitkän ajan jälkeen on yhtäkkiä koko ajan yhdessä. Kaksi haastateltavista kertoi pelkäävänsä eniten sellaista tilannetta, joka syntyisi itsestä riippumattomista syistä. Tällainen voisi olla esimerkiksi väkivaltatilanne, jonka takia voisi pahimmassa tapauksessa joutua takaisin vankilaan. Työpaikasta irtisanominen voisi haastateltavien mielestä lopulta johtaa kaiken muunkin, mitä on siihen mennessä saavuttanut, menettämiseen. Myös

vankilataustan ilmitulosta johtuva uusien kavereiden hylkäämäksi tuleminen nousi toistamiseen esiin.

6.2 Rikollisuudesta irrottautuminen

Haastattelun yksi osa-alue käsitteli rikollisuudesta irrottautumista terminä, rikoksettoman elämän konkreettisia piirteitä ja sitä, mitkä asiat tukevat haastateltavaa rikoksettomassa elämässä tai siinä, ettei hän enää tee uusia rikoksia. Rikollisuudesta irrottautumiseen liittyy myös yksilön muutos ja kuva omasta identiteetistä.

Jokainen haastateltavista yhdisti rikollisuudesta irrottautumisen muutokseen. Osa ilmaisi asian ajattelun muutoksena, ettei halua enää tehdä rikoksia, näkee rikolliset teot negatiivisina ja näkee vaihtoehtoisia ratkaisuja omassa elämässään. Osan mielestä rikollisuudesta irrottautuminen liittyy nimenomaan tekoihin ja siihen, ettei riko lakia tai pyri tavoittelemaan rahaa tai muuta rikollisin keinoin. Yksi haastatelluista näki rikollisuudesta irrottautumisen liittyvän järjestäytyneeseen tai ammattirikollisuuteen, mikä ei koskettanut häntä itseään. Haastateltavista kaksi sanoi, ettei ole edes kiinnittynyt rikollisuuteen, joten siitä olisi vaikea irrottautua. Kahden vastaajan mielestä rikollisuudesta irrottautuminen liittyy kaveripiiriin vaihtamiseen ja siihen, ettei ole tekemisissä sellaisten henkilöiden kanssa, jotka tekevät rikoksia. Rikollisesta käyttäytymisestä luopuminen ja sosiaalisten suhteiden vaikutus liittyvät yksilön ulkopuolisiin asioihin.

”Se tarkoittaa ajattelun muutosta, ajatusmaailman muutosta. Ei sekaannu mihinkään rikolliseen. Että vaikka pilven polttelu ei ole hirveä rikos, se on kuitenkin. Siinä ollaan tekemisissä rikollisuuden kanssa. Silloin pelkästään jo sen pilven hommaaminen on rikollisuutta.” (H1)

Identiteetti ja sen muutos voivat vaikuttaa rikollisuudesta irrottautumiseen. Haastattelussa kysyttiin vastaajan omaa näkemystä hänen aiemmasta minästään, kokeeko hän muuttuneensa vankeuden aikana ja onko muutokseen tai muuttumattomuuteen joku syy tai selitys. Kysymysten tarkoituksena oli saada selville, onko haastateltava itse analysoinut omaa mahdollista muutostaan ja mihin asiaan tai tapahtumaan hän muutoksen sitoo.

Haastateltavilta kysyttiin, millaisena he näkivät itsensä ennen vankeutta tai vankeuden alkuaikana. Useimmat yhdistivät kysymyksen käytökseen, luonteenpiirteisiin, persoonallisuuden ominaisuuksiin ja toimintatapoihin. Kolme vastaajista oli sitä mieltä, ettei heidän persoonallisuutensa ole muuttunut vankeuden aikana. Useampi vastaaja koki olleensa tuomion alussa vielä nuori, malttamaton, äkkipikainen, levoton ja välinpitämätön. Neljä haastateltavista toi esiin suoraan identiteettiin liittyvän termistön, kuvaten aiempaa identiteettiään esimerkiksi sanoilla ”rikollinen”, ”väkivaltainen narkomaani” ja ”näköalaton päihdeongelmainen ajelehti- ja”. Yksi vastaaja kuvasi asiaa seuraavasti:

”Mulla oli sellanen vanki-olo. Tai entinen vanki. Semmosta täys-vanki-identiteettiä en oo itselle hommannu.” (H1)

Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastatellut kokivat muuttuneensa jollain tavalla vankeuden alkuaikojista tai vankeuden aikana. Yksi vastanneista sanoi, ettei ole muuttunut mihinkään suuntaan, mutta ottaa asiat ja elämän vähän löysemmin nykyään. Niiden kahden kohdalla, jotka eivät mielestään olleet muuttuneet juurikaan persoonallisuudeltaan, muutos liittyi enimmäkseen ajatusmaailmaan tai toimintatapoihin. He näkivät, että ovat käytökseltään pysyneet suunnilleen samanlaisina kuin ennen vankeutta. Yksi haastatelluista sanoi, että vankeuden aikana myös hänen persoonallisuutensa oli muuttunut. Haastateltavista seitsemän koki muuttuneensa ajatusmaailmaltaan jollain tasolla.

”Ne vanhat toimintatavat ja minä tänään, ne on eri asia. Ja mä oon muutakin kuin pahojen tekojeni summa. Ei mun tekoja tarvii hyväksyä, mutta ne en oo silti minä. Se on eri asia. Sen ymmärtäminen on hyvä alku.” (H6)

”Enää en ole sellainen nuori hölmö, joka kuvittelee, että kaikki vaan tipahtele syliin, kun kovasti toivoo.” (H1)

Konkreettisia muutoksia jokainen haastateltava kuvasi hieman eri sanoin. Osa kuvasi ajatusmaailmaan liittyviä muutoksia niin, että on nähnyt asioiden oikean puolen ja välittää nykyään siitä, mikä on oikein ja mikä väärin. Jotkut vastaajista sanoivat, että ovat oppineet ottamaan vastuuta, ajattelemaan asioita ja niiden seurauksia pidemmälle sekä ymmärtäneet, mitä ovat menettäneet. Osa kertoi muuttuneensa välittävämmäksi ja avoimemmaksi vankeustuomion aikana.

”Tarvitsee aika paljon aikaa, että pystyy näkemään sen (realistisesti oman menneen identiteettinsä tai minänsä). Jonkun verran etäisyyttä pitää tulla. (...) On tullut sellaista tervettä itsetuntoa ja kykyä ajatella itse asioita läpi.” (H6)

”Jotenkin on rauhoittunut ja ei lähde enää sellaiseen kaikkeen mukaan. On ruvennut ajattelemaan asioita ja niitä seurauksia.” (H7)

Muutokseen johtaneista syistä kysyttäessä esiin nousivat vankilassa vietetty aika, ikääntyminen, aikuistuminen, uskoontulo ja raitistuminen. Kaikki vastaajat olivat sitä mieltä, että vankilassa vietetty aika on jättänyt jälkensä heihin. Neljä vastaajista koki, että ajatusmaailman muutokset, rauhoittuminen tai elämän arvojen muuttuminen johtuivat siitä, että ikää on tullut lisää ja on kasvanut aikuiseksi. Sisäistetyt käyttäytymismallit ja iän mukanaan tuomat persoonallisuuden muutokset voidaan liittää yksilön sisäiseen muutokseen ja sitä kautta kokonaisvaltaiseen rikollisuudesta irrottautumiseen.

”Kyllähän mä oon silloin aika lapsellinen ollut. (...) Varmaan ikä on tuonut rauhallisuutta ja semmoista omaa ajattelua enemmän.” (H8)

Yksi haastateltavista sanoi, että käännekohta hänen elämässään oli uskoontulo. Vastaaajista neljä kertoi raitistuneensa tai lopettaneensa päihteiden käytön kokonaan vankeuden aikana ja on kyennyt sen vuoksi näkemään asiat elämässään uudella tavalla. Myös muut muutokset olivat heidän mielestään mahdollistuneet juuri päihteettömyyden takia.

”Keskeinen ongelma mun elämässä oli, mikä edelleen on neljällä viidestä vankista, se päihdeongelma. Mä käytin kovia huumeita 20 vuotta. Ilman Jeesusta mä en niistä ois päässyt eroon. Elämänarvot on mennyt uusiksi. Oli siinä opetelmista, ei se ihan kivuttomasti käynyt.” (H2)

Rikoksetonta elämää haastateltavien omasta näkökulmasta tukivat eniten päihteettömyys, omat valinnat ja päätökset, sosiaaliset sidokset sekä toimeentuloon ja normaaliin elämään sitovat asiat kuten raha, asunto, työ ja opiskelu. Haastateltavista neljä sanoi päihteettömänä pysymisen olevan avainasemassa rikoksettomaan elämään. Jokainen haastateltava sanoi, että oma vastuunotto, päätöksenteko, rehellisyys, se ettei riko lakia tai ettei enää halua joutua takaisin vankilaan vaikuttavat. Esiin nousi myös, että vankilaelämään kyllästyminen ja sen muistaminen, minkälaista vankilassa oleminen on, voi estää rikosten teon. Kolmelle vastaajalle perhe tai puoliso olivat ne seikat, jotka tukivat eniten rikoksetonta elämää.

”Päihteettömyys. (...) Sitten ne kuningas-ajatukset sieltä löytyy ihan itsestään, kun ei ole selvin päin. (...) Selvänä minulla on kyky ratkoa ympärillä olevia ongelmia ja olla hankkimatta uusia.” (H6)

”Kyllä mä lähden siitä, että mä en riko lakia ja silloinhan mä oon turvassa, kun mä en sitä tee.” (H2)

”Rikoksia tehdään joko rahan tai rakkauden takia. Mulla on molempia ihan riittävästi.” (H3)

Haastattelun yhtenä kysymyksenä oli, mitkä ovat haastateltavan mielestä tärkeimmät asiat, jotka vaikuttavat siihen, ettei hän enää tee rikoksia. Viiden haastattelun mukaan tärkein ja ensisijainen seikka oli ehdoton päihteettömyys. Heidän mukaansa päihteettömyyden kautta heillä olisi mahdollisuus säilyttää ne asiat elämässään, jotka muulla tavoin tukevat rikoksetonta elämää. Päihteettömyyden lisäksi useassa haastattelussa korostettiin ajatusmaailman muuttumista, omaa pyrkimystä pysyä poissa vankilasta ja sitä, että pystyy hyväksymään, ettei kaikkea voi saada tai saavuttaa. Myös niihin asioihin keskittymistä, jotka on jo saavuttanut tai joita on mahdollista saada, painotettiin. Osa vastaajista kuvasi myös, että on vaikea kuvitella elämää vankilan ulkopuolella, kun se ei vielä ole totta.

”Se on se oma ajattelu ja päättäminen, että pyrkii siihen (rikoksettomaan elämään) ja yrittää olla. Sehän se on se isoin kysymys, että miten sitä sitten pystyy. Ei sitä vielä osaa ajatella.” (H4)

”Päihitteettömyys on se kaikista tärkein. (...) Kaveripiiri tulee kanssa siihen. Semmoisia ihmisiä, jotka on myös päihitteettömiä ja näkee negatiivisena päihitteiden käytön. Ja rikokset ylipäätään.” (H7)

Yhden vastaajan mielestä tärkein asia, joka estää häntä enää tekemästä rikoksia, on raha. Jos on riittävästi rahaa, ei tarvitse tehdä rikoksia. Haastatelluista kaksi sanoi, että tukiverkosto, perhe ja läheiset ovat niitä, joiden takia he eivät enää tule tekemään rikoksia. Yksi vastaajista luotti siihen, että usko ja rehellisyys pitävät hänet poissa rikoksen polulta. Lisäksi hän sanoi, että haluaa osoittaa epäilijöille, että nämä ovat väärässä. Haastatelluista kaksi sanoi, että kaveripiirin vaihtamisella on merkitystä heidän kohdallaan rikoksettomuudessa.

6.3 Yksilöllisen tuen tarve

Haastattelussa käsiteltiin yksilöllisen tuen tarvetta vankeuden aikana, haastateltavien ajatuksia kuntouttavien toimintaohjelmien vaikuttavuudesta ja vapautumisen jälkeistä tuen tarvetta. Haastateltujen antamia tietoja on kuntouttavien toimintaohjelmien osalta verrattu Vanki-tietojärjestelmään kirjattuihin tietoihin. Vertailun kohteena ei ollut vastausten todenmukaisuus, vaan se, että puhekieliset ilmaukset toimintaohjelmien nimistä eroavat usein virallisista.

Kysymykseen, millaista tukea haastateltava oli tai olisi tarvinnut vankeuden aikana, vain yksi koki, ettei omasta mielestään olisi tarvinnut mitään tukea. Yksi sanoi, että hän olisi saattanut tarvita jonkinlaista tukea, mutta ei ole halunnut mitään. Muut haastateltavat kertoivat, että psykologin tai jonkun muun kanssa käydyt keskustelut olivat niitä, joita he olivat tarvinneet. Jokainen haastateltava sanoi, ettei tuomion alussa kukaan tarjonnut minkäänlaista keskusteluapua. Ensimmäisen kuntouttavan toimintaohjelman tai yksilökeskustelun tarjoamiseen kului monen mielestä liian pitkä aika, jopa vuosia. Osa sanoi, että olisi ollut valmis ottamaan tukea tai apua vastaan, jos sitä olisi tarjottu. Osa taas sanoi, ettei olisi ollut siihen valmis heti tuomion alussa.

”En mä sitä olisi pahitteeksikaan pistänyt, mutta kaikki rikoskeskustelut tuli joskus 6-7 vuoden kohdalla. Sieltä kun alkaa miettimään taaksepäin kaikkia yksityiskohtia sitten, niin tuommonen on minun mielestä, että pitäisi käydä heti alussa.” (H4)

Esiin nousi myös sellaisia seikkoja, joissa olisi kaivattu konkreettista apua tai tukea paljon aiemmin, kuin mitä sitä tarjottiin. Näitä olivat esimerkiksi lähisuhteiden ylläpito, rikoskeskus-

telut sekä tietokoneen ja internetin käyttö. Kahdessa haastattelussa mainittiin myös se, ettei kaikissa vankiloissa ole psykologia, joka olisi monelle tarpeellinen tuki.

Lähes kaikki haastateltavat kertoivat käyneensä vankeustuomionsa aikana useita erilaisia kuntouttavia toimintaohjelmia, yksilökeskusteluja ja käyneensä psykologin vastaanotolla. Haastateltavien rangaistusajan suunnitelmissa olevat merkinnät olivat yhteneviä heidän itsensä kertomien tietojen kanssa. Vain yksi haastateltavista ei ollut käynyt mitään toimintaohjelmaa tai yksilökeskusteluja, vain psykologin vastaanotolla tuomion alkupuolella. Hän sanoi, ettei ole halunnut osallistua mihinkään kuntouttavaan toimintaohjelmaan eikä ollut käynyt päihdekeskusteluja, koska ei ole kokenut niille mitään tarvetta. Haastatelluista siis yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat käyneet jonkinlaisia päihdekeskusteluja.

Ohjelmien ja kurssien toteutusmuodot nousivat esiin haastatteluissa. Kaksi haastateltavaa ilmaisi, ettei heille toteutusmuodolla ollut väliä. Yksi haastatelluista oli kieltäytynyt kaikista ohjelmista ja keskusteluista. Haastatelluista viisi kertoi valinneensa mieluummin yksilötyönä käytävän ohjelman kuin ryhmämuotoisen. Näistä viidestä kaksi sanoi kuitenkin käyneensä myös jonkun ryhmämuotoisena toteutuksena pidetyn ohjelman. Molemmat kertoivat, että kokemus oli ollut lopulta hyvä, vaikka se oli ollut heille henkilökohtaisesti haastava tilanne. Kaksi haastateltavista oli sitä mieltä, että ryhmämuotoiset ohjelmat eivät ole paras mahdollinen keino vaikuttaa rikolliseen käyttäytymiseen tai pyrkiä auttamaan yksilöä muuttumaan.

”Ne on usein semmosia, että sitten kun tähän pannaan kuusi paukapäätä rinnakkain, niin kaikki rupeaa kehumaan omilla jutuillaan. Se menee kilpalaulannaksi. (...) Jokainen ukko istuu siellä sen takia, että niille on sanottu, että niillä ei lomat aukene ennen kuin ne on käyneet tämän. Ja siellä ei yksikään ole vapaaehtoisesti, se on veden kantamista kaivoon, se on ihan naurettavaa. Siellä ei kukaan uskalla avautua todellisesti, vaan siellä lauletaan niitä lauluja, mitä luullaan, että meidän pitää laulaa. Ole siinä sitten. Se lopputulos ei voi olla hedelmällinen.” (H6)

Haastateltavilta kysyttiin millä tavalla kuntouttavat toimintaohjelmat ovat auttaneet heitä. Yhtä lukuun ottamatta jokainen vastaajista kertoi hyötynensä toimintaohjelmista tai yksilökeskusteluista jollain tavalla. Vastaajat sanoivat oppineensa uusia toimintatapoja ja käyttäytymismalleja sekä kommunikoimaan uudella tavalla.

”Ehkä CS-kurssi (Cognitive Skills) siinä mielessä, että pitää pystyä sanomaan, kun on eri mieltä. Ettei tarvitse alkaa heittelemään tuoleja ja pöytiä, vaikka suututtaa. Että voi sanoa sillei, että vastapuoli sen ymmärtää, jäməkästi, mutta ilman että siihen ottaa tunteita mukaan.” (H1)

”Oppinut ajattelemaan asioista uudelta kannalta. Sitten siellä pystyy samalla purkamaan kaikkia niitä asioita, mitkä on mielen päällä. Ja samalla kun pui, niin käy niitä arkipäiväisiä asioita läpi, niin sieltähän nousee jotakin, semmoisia asioita, mitä ei nyt tullut ajateltua. Semmoisia henkilökohtaisia. Sitten niitä syitä (voi käsitellä), että miksi sitä jollakin tavalla käyttäytyy ja mitä siitä voi muuttaa sitten niistä.” (H8)

Haastateltavista seitsemän ilmaisi vankeusaikana käytyjen ohjelmien ja keskustelujen vaikuttaneen heidän ajattelutapoihinsa. He kertoivat saaneensa peilauspintaa ja vahvistusta omille ajatuksilleen, oppineensa näkemään itsestään huonoja puolia ja ajattelemaan uudella tavalla. Osa sanoi oppineensa ajattelemaan ennen kuin tekee asioita ja sitä kautta heidän impulsiivisuutensa oli vähentynyt. Yksi kertoi oppineensa puhumaan henkilökohtaisista asioistaan, saaneensa lisää itseluottamusta ja muuttuneensa avoimemmaksi. Kaksi haastateltavista myös suhtautui kriittisesti joidenkin tiettyjen kuntouttavien toimintaohjelmien vaikuttavuuteen.

”Vuonna xx kävin OMA:n (Omaehtoisen muutoksen ohjelma), niin sitten neljä vuotta myöhemmin sattui pahoinpitely lomilla, että... (...) Sen KT:n (Kalterit taakse®) jälkeen, niin siinä rupesin miettimään. Se antoi semmoista potkua. Se meni jotenkin tuonne takaraivoon. Että ei niinku enää (takaisin vankilaan).” (H5)

”Olen käynyt OMA-kurssin (Omaehtoisen muutoksen ohjelma), ensimmäisellä kerralla (aiemmalla tuomiolla) ja nyt sitten elinkautisella olen tässä. Että se melkein toimi.” (H6)

Haastateltavilta kysyttiin, minkälaista tukea he kokevat tarvitsevansa vapautumisen jälkeiseen aikaan. Yksi haastateltavista sanoi, ettei tarvitse eikä halua minkäänlaista tukea keneltäkään. Kaksi muutakin ilmaisi, etteivät ole minkään erityisen tuen tarpeessa, vaan heillä on perheen tai jonkun muun ulkopuolisen tahon tuki vapautumisen jälkeen, mikä riittää heille.

”En minkäänlaista. Mulla on kaikki mitä mä tarviin. En mä tarvii yhtään mitään (tukea).” (H3)

”Kyllä mulla on ihan omasta mielestä tukea tuolla siviilissä. Perheen puolesta ja kaikista muista. Ei niinku siitä puolesta oo kiinni.” (H4)

Yksi vastaajista oli sitä mieltä, että tuen tarve kohdistuu enemmänkin aikaan ennen vapautumista kuin sen jälkeen. Kolme haastateltavista koki tarvitsevansa tukea asunnon tai työpaikan etsimiseen tai toimeentulon järjestämiseen. Haastatelluista kolme kertoi tarvitsevansa tukea päihteettömyyden kanssa. Lisäksi esiin nousi yksittäisinä ilmauksina vertaistuki, virasto-

asiat, lääkehoito, valvottu koevapaus sekä psykologin tai psykiatrin kanssa käytävät keskustelut.

”Vertaistuki niiltä, jotka on itse istunu linnassa ja tullut uskoon. Päihteettömyys vaatii työtä. Vertaistuki siinäkin on, ne osaa kertoo omista kokemuksistaan ja siellä NA:ssa (Nimettömät Narkomaanit) on kuiva-narkkaaminen kielletty. Mä en jaksa kuunnella yhtään sellaista.” (H2)

”Se on se alkutuki KRITS:ltä (Kriminaalihuollon tukisäätiö), mikä on todella hyödyllinen. Jos mä nyt itestään lähtisin tonne, suoraan kassi olalla tuonne pihalle, niin ei siitä mitään tulisi. Kuitenkin kuusi kuukautta kerkee olemaan koevapaudessa, silloin duunit ja kämppä. Ja onhan siinä tietysti vielä säännölliset kotiintuloajat. Mutta tuollainen loiva lasku on erittäin hyvä asia, ainakin mulle.” (H5)

Edellä mainituista asioista osa, kuten esimerkiksi asumissosiaalinen tuki, toimeentulon tuki ja teknisissä asioissa neuvominen, liittyvät konkreettisiin neuvoihin ja opastukseen. Osa taas kuvastaa tarvetta sosiaaliselle ja terapeuttiselle tuelle, joiden rajapinnat eivät ole niin suoraviivaiset ja selkeät. Päihteettömyyden tukemisessa muun muassa tukimuodot voivat olla sekä sosiaalisia, konkreettisia että psykoterapeuttisia.

7 Johtopäätökset

Tässä luvussa on kuvattu haastattelujen kautta saatujen tulosten pohjalta tehtyjä johtopäätöksiä. Tulosten analysoinnissa käytettiin induktiivista aineistolähtöistä sisällönanalyysiä, jossa tuloksista etsittiin eriäviä ja yhteneviä ilmaisuja. Ilmaisuihin koottiin taulukoita (esimerkki- taulukko liite 4), joiden avulla aineistosta voitiin luokittelun jälkeen löytää ilmiöitä, jotka antoivat vastauksia tutkimuskysymyksiin. Johtopäätökset on esitetty tutkimuskysymysten mukaisessa järjestyksessä. Tutkimuskysymykset olivat: 1. Miten elinkautista vankeusrangaistusta suorittavat henkilöt kokevat ajatuksen vapautumisesta? 2. Mitkä asiat ovat elinkautisvankien omasta mielestä edistäneet tai estäneet rikollisuudesta irrottautumista? 3. Minkälaista tukea elinkautisvangit kokevat tarvitsevansa vapautumisen jälkeen?

7.1 Ajatus vapautumisesta herättää sekä haaveita että huolia

Vankilasta vapautumiseen ja sitä kautta tulevaisuuteen sekä elämään vankilan ulkopuolella voi liittyä monenlaisia haaveita, odotuksia, epävarmuutta ja pelkoja. Mikäli vankeustuomio on pitkä, on myös maailma ja yhteiskunta ehtinyt muuttua sinä aikana jonkin verran. Tämän opinnäytetyön tutkimukseen haastateltaviksi valittujen elinkautisvankien kohdalla tuomio oli loppusuoralla ja osalla vapautumispäivämääräkin jo tiedossa. Takana heillä kaikilla oli vähintään 9 vuotta vankeutta ja edessä jotain, mitä oli vaikea vielä kuvitella todeksi. Olen käsitel-

lyt heidän esille tuomiaan konkreettisia haaveita, haasteita ja pelkoja, mutta myös pyrkinyt analysoimaan mihin yksilön sisäiseen tarpeeseen tai elämän osa-alueeseen ne liittyvät.

Vapaus merkitsee jokaiselle henkilölle erilaisia asioita. Lähes kaikille haastateltaville vapaus merkitsi jotain konkreettista asiaa, jota ei ole vankeudessa mahdollista saada. Tällaisia asioita olivat esimerkiksi vapaus tulla ja mennä ilman aikatauluja, vapaus tehdä mitä haluaa tai olla tekemättä ja vapaus toteuttaa itseään. Nämä asiat liittyvät fyysiseen ja henkiseen vapauteen, joista etenkin ensimmäistä rajoitetaan vankeusaikana. Vankeuden aikana on noudatettava muiden antamia ohjeita ja sääntöjä ja oltava tietyssä paikassa tiettyyn aikaan. (Aho 2018, 13.) Siksi on täysin ymmärrettävää, että vapauden merkitys on haastatelluille vankeuden vastakohta. Fyysinen ja henkinen vapaus ovat itsemääräämisoikeutta, jota moni haastateltava kaipasi ja odotti vapautumisessa eniten.

Tuloksissa oli havaittavissa se, että haastateltujen elinkautisvankien haaveet ja pelot kohdistuivat samoihin asioihin. Ne asiat, joita tavoiteltiin, olivat yhteneviä niiden kanssa, joista tunnettiin epävarmuutta tai joihin kohdistui ahdistusta. Haastatellut haaveilivat normaalista elämästä, omasta asunnosta, opiskelusta, harrastamisesta, työstä ja rahasta. Samanaikaisesti he kokivat, että juuri näiden asioiden saavuttaminen oli epävarmaa. Mikäli he olivat jo saavuttaneet jonkin niistä, he pelkäsivät joutuvansa tilanteeseen, jonka vuoksi he menettäisivät kyseisen asian. Työttömyys, taloudelliset ongelmat ja asunnottomuus ovat myös usein osasyitä siihen, että henkilö jatkaa rikollista elämäänsä ja palaa takaisin vankilaan. (Appleton 2010, 94-95, 111-113; Farrall 2002, 3, 45, 74-75.) Edellä mainitut asiat liittyvät itsenäisyyteen, itsensä kehittämiseen ja toimeentuloon, jotka puolestaan ovat osa elämänhallintaa. Kyse ei siis ole pelkästään esimerkiksi työpaikan menettämisen pelosta, vaan siitä, että menettää itsenäisyyden ja toimeentulon, ja sitä kautta oman elämän hallinnan.

Myös itsekontrollin tai vapauden menettäminen aiheutti monelle haastatellulle ahdistusta tai jopa pelkoa. Tässä huomionarvoista on se, että ulkopuolisen kontrollin väheneminen ei aiheuttanut haastatelluissa huolta, vaan se, kuinka he itse kykenisivät kontrolloimaan omaa elämäänsä ja käyttäytymistään. Ulkopuolinen kontrolli ei siis ehkä toimi myöskään pelotteena estämään uusien rikosten tekemistä. (Appleton 2010, 125-126.) Jotkut kokivat suurimmaksi haasteeksi vapautumisen jälkeen päihteet ja ennen kaikkea seuraukset siitä, mikäli ei kykenisi pysymään päihteettömänä. Haastatellut ilmaisivat voivansa kontrolloida omaa elämäänsä silloin, kun eivät käyttäisi päihteitä. Yhtä lailla osalle haastatelluista huolta tai pelkoa aiheutti muiden henkilöiden käyttäytyminen sosiaalisissa tilanteissa. Omaa käyttäytymistä arveltiin pääsääntöisesti voitavan kontrolloida niin kauan, kun muutkin ihmiset käyttäytyisivät asiallisesti. Pelko kohdistui kuitenkin ennen kaikkea tilanteisiin, joiden arveltiin voivan omalla kohdalla aikaansaada sellaista käyttäytymistä, joka johtaisi uuteen vankeustuomioon. Pelkoa ei siis aiheuttanut väkivalta vaan sen käytöstä johtuva vapauden menetys.

Hautalan ja Kaarakan (2018) tutkimuksessa sekä Lehtosen (2016) teoksessa osa vankien vapautumiseen liittyvistä huolenaiheista ja peloista kohdistui muiden ihmisten suhtautumiseen, ristiriitoihin läheisten ihmisten kanssa, hylätyksi tulemiseen, ulkopuolisuuden tuntemiseen ja häpeään. (Hautala & Kaarakka 2018, 326-338; Lehtonen 2016, 54, 60, 75, 111, 123-124.) Nämä samat asiat ovat havaittavissa myös tämän opinnäytetyön tuloksissa. Vaikka puolet haastateltavista sanoikin, ettei pelkää tai jännitä mitään vapautumiseen liittyvää asiaa, osallisuus ja johonkin kuuluminen nousivat kuitenkin esiin jossain kohtaa haastattelua. Haastateltavat haaveilivat paikan löytämisestä yhteiskunnasta, elämänkumppanista ja ajan viettämisestä perheen kanssa. Sosiaaliset suhteet ja tilanteet koettiin myös haasteellisina, sillä muiden ihmisten toimintaa ei aina voi ennakoida eikä ihmisten ajatuksiin voi täysin vaikuttaa.

Johonkin kuulumisen ja osallisuuden vastakohtana voidaan nähdä ulkopuolisuus. Hylätyksi tulemisen pelko liittyi lähes poikkeuksetta rikoksesta saatuun leimaan. Valtaosa ihmisistä ajattelee, että elinkautisen vankeusrangaistuksen saa murhasta, jolloin tekijä leimataan murhaajaksi. Elinkautiseen vankeuteen johtaneen teon ja oman nimen julkisuus sekä näiden asioiden esilletuonti tai paljastuminen aiheuttivat myös ahdistusta. Vaikka henkilö kokisikin muuttuneensa vankeuden aikana ja tehneensä töitä sen eteen, että voisi tulevaisuudessa elää normaalia elämää yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä, se ei mahdollisesti riitä muiden silmissä. Konkreettisesti menneisyyden julkitulo voisi haastateltavien mielestä aiheuttaa työpaikan, asunnon tai ystäväpiirin menettämisen. Teon, tekotavan ja henkilökohtaisten asioiden käsittely julkisuudessa aiheuttaisi myös häpeää. Tuomioon johtaneen teon ajattelu voi hävettää yksilöä muutenkin, jolloin julkisuus tavallaan kaksinkertaistaa häpeän tunteen. Rangaistuksen suorittaminen ei riitä, vaan yhteiskunnan taholta tulee paine jatkuvasta muutoksen todistelusta ja elinikäisestä kärsimyksestä. (Uggen ym. 2004, 261, 265-266, 268-270, 276, 280-284.)

Kaikki haastateltavat eivät kokeneet leiman vaikuttavan heidän tulevaan elämäänsä vaan he ajattelivat, että tuntemattomien henkilöiden mielipiteillä ei ole heille merkitystä. Vankeusrangaistus ja oma tausta aiottiin tuoda esiin mahdollisimman pian sellaisissa tilanteissa, joissa sillä arveltiin olevan merkitystä. Näin vastanneilla henkilöillä on elämässään paljon sellaisia asioita, jotka kohottavat heidän itsetuntoaan, mahdollistavat itsenäisyyden ja tukevat heidän sosiaalisia tarpeitaan. On korostettava, ettei kyse ole leiman vaikutuksista, vaan siitä, kuinka henkilö kokee menneisyytensä määrittävän tulevaisuuttaan. Julkisuus ja avoimuus ovat joidenkin haastateltujen kohdalla vähentäneet pelkoa muiden ihmisten suhtautumisesta ja sitä kautta hylätyksi tulemisesta.

On vaikea arvioida ovatko haastateltujen ajatukset, haaveet ja toiveet heidän oman itse tutkiskelun ja identiteetin muutoksen vaikutusta vai seurausta heille ”syötetystä” todellisuudesta. Tällä tarkoitan sosiaalisen median, vankilan työntekijöiden ja yhteiskunnan tuottamaa mallia hyvästä elämästä. On täysin ymmärrettävää pelätä, ettei pysty saavuttamaan sitä,

mistä haaveilee. Haaveiden ”madaltaminen” kuvastaa kuitenkin osaltaan sitä, että usein haaveet kohdistetaan epäonnistumisen pelossa sellaisiin seikkoihin, jotka ovat mahdollisia. Toisin sanoen ei uskalleta haaveilla liian suurista asioista, jotta ei koettaisi pettymystä, jos ne eivät toteudukaan. (Lehtonen 2016, 33.) Voidaan ajatella, että mikäli ei kyetä saavuttamaan jotain yksittäistä asiaa, jonka kuvitellaan kuuluvan normaaliin elämään, on suuri riski tehdä uusi rikos ja joutua takaisin vankilaan. Tietenkin on mahdollista, että yksilö kykenee arvioimaan omia resurssejaan ja mahdollisuuksiaan objektiivisesti ja on vain realisti.

Vapautuminen itsessään ei siis pelottanut ketään haastateltua, mutta keskusteluissa nousi esiin asioita, joihin kohdistui epävarmuutta, ahdistusta tai jännitystä. Toisin kuin Hautalan ja Kaarakan (2018) tutkimuksessa, ainakin osa tämän opinnäytetyön haastateltavista tunnisti päihteidenkäytön, oman käyttäytymisen ja henkisten ongelmien vaikutuksen omaan elämään ja sitä kautta muutostarpeisiin. Vaikka suurimman osan puheissa korostui lähitulevaisuus ja etenkin vapautumisen jälkeiset vuodet, osa kykeni myös tekemään pidemmän tähtäimen suunnitelmia. (Hautala & Kaarakka 2018, 326-338.) Haasteisiin ja pelkoihin kohdistuneet asiat olivat realistisia ja kuvastivat sitä, että haastatellut olivat käsitelleet näitä ongelmia jo vankeuden aikana. Aiempaan rikolliseen elämään liittyvien ajatusmallien, toimintatapojen tai käyttäytymismallien tunnistamisella on merkitystä, kun ajatellaan rikollisuudesta irrottautumista eli desistanssia.

7.2 Rikollisuudesta irrottautuminen edellyttää kokonaisvaltaista muutosta

Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään ja edistää tämän yhteiskuntaan sijoittumista. Erilaisten kuntoutus- ja toimintaohjelmien sekä muun vankeuden aikana tarjottavan tuen vaikuttavuustavoitteena on uusintarikollisuuden vähentäminen. (L767/2005, § 2; Valtiontalouden tarkastusvirasto 2016, 11). Kuntoutus- ja toimintaohjelmien taustalla on siis pyrkimys vaikuttaa yksilön rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin tekijöihin ja sitä kautta edistää rikollisuudesta irrottautumista. (Andrews & Bonta 2007, 1.)

Terminä rikollisuudesta irrottautuminen eli desistanssi ei ole yksiselitteinen, ja se oli havaittavissa myös tutkimuksen tuloksissa. Jotta voisi sisäistää mihin kaikella vankeuden aikaisella kuntouttavalla toiminnalla pyritään ja ennen kaikkea mitkä kaikki asiat vaikuttavat yksilön omalla kohdalla rikoksettomaan elämään, olisi ensin ymmärrettävä mitä kaikkea rikollisuudesta irrottautuminen pitää sisällään. Maruna, Immarigeon ja Lebel (2004) ovat eritelleet desistanssissa ensisijaisen ja toissijaisen asteen. Nämä kaksi erottaa toisistaan se, onko rikollisesta käyttäytymisestä luopuminen ulkoista ja tekoihin liittyvää, vai sisäistetty käytösmalli, johon kuuluu ajatusmaailman ja identiteetin muutos. Jokaisella tämän opinnäytetyön tutkimukseen osallistuneella elinkautisvangilla oli termistä erilainen käsitys. On ymmärrettävä, että he tarkastelivat asiaa omasta näkökulmastaan ja suhteuttivat termin siihen, mikä heidän omalla kohdallaan tulisi vaikuttamaan eniten kyseisessä asiassa. Olen analysoinut vastauksia sekä

siitä näkökulmasta mihin desistanssin asteeseen haastateltavien vastaukset liittyvät, että siitä, minkä asian he kokevat vaikuttavan eniten omalla kohdallaan rikollisuudesta irrottautumisessa.

Haastateltavat kykenivät arvioimaan monipuolisesti omaa entistä minäänsä ja vankeusaikana tapahtunutta muutosta. Identiteetin muutoksen vaikutus rikollisuudesta irrottautumiseen ei kuitenkaan ollut kaikille haastatelluille selvää. Oman aiemman itsensä kuvaileminen keskittyi suurimmalla osalla käyttäytymiseen ja toimintatapoihin, ja vain osa kykeni yhdistämään itsensä tapahtuneen muutoksen juuri identiteettiin. He kuvailivat aiempaa identiteettiään esimerkiksi sanoilla ”rikollinen”, ”väkivaltainen narkomaani”, ”päihdeongelmainen” ja ”nuori”. Identiteetin muutoksen ymmärtäminen on desistanssiteorian mukaan tärkeä osa rikollisuudesta irrottautumista, sillä se vaatii uuden identiteetin johdonmukaista kehittämistä. Muutoksessa yksilö on aktiivinen toimija. (Uggen ym. 2004, 261, 265-266, 268-270.) Toisin sanoen yksilön tulisi tietoisesti ja tavoitteellisesti pyrkiä uudistamaan omaa minäkuvaansa. On mahdollista arvioida, kuinka suuri merkitys tietoisella identiteetin muutoksella on rikollisuudesta irrottautumisessa, sillä kyse on yksilön sisäisestä tunnetilasta, joka harvoin näkyy ulospäin. Henkilön identiteetti voi muuttua pikkuhiljaa, ilman että hän itse edes tiedostaa sitä. Kaikilla ihmisillä ei edes ole tarvetta analysoida itseään niin perin pohjin. Haastateltujen elinkautisvankien on myös voinut olla vaikeaa löytää itselleen uutta identiteettiä, sillä he ovat edelleen vankeja. Haastatteluissa esiin noussut sana ”entinen” kuvastaa kuitenkin sitä, että joidenkin kohdalla identiteetin muutos on vähintään alkanut. Sitä, tulevatko he pääsemään eroon ”entinen vanki” identiteettistä, ei voi tietää etukäteen. Elinkautisvankien kohdalla aiempaa identiteettiä pitää yllä myös ulkopuolisten antama leima. Muutoksen toteuttaminen ja ylläpitäminen on vaikeaa, kun nimi on julkinen ja tuomioon johtaneet teot kaikkien luettavissa. (Uggen ym. 2004, 285-287.)

Sen arvioiminen, mikä muutoksen syntyyn oli vaikuttanut, oli sen sijaan haastavampaa. Yhtä lukuun ottamatta haastatellut olivat osallistuneet monipuolisesti ja laajasti erilaisiin kuntouttaviin toimintaohjelmiin, joiden avulla rikollista käyttäytymistä pyritään ehkäisemään esimerkiksi vahvistamalla rikosentekijän ongelmanratkaisutaitoja ja sosiaalisia taitoja sekä löytämään uusia reagoitintapoja ja toimintamalleja aggressiivisuuden ja impulsiivisuuden tilalle. (Kivivuori ym. 2018, 190.) Edellä mainitut seikat nousivat esiin myös haastatteluissa, vaikka haastatellut eivät suoraan yhdistäneetkään kuntouttavia toimintaohjelmia rikollisuudesta irrottautumiseen, vaan lähinnä siihen muutokseen, joka heissä oli tapahtunut. Osa haastatteluista jopa arvosteli joitakin tiettyjä toimintaohjelmia vedoten siihen, että niiden läpikäymisen jälkeen he olivat tehneet uuden vakavan rikoksen ja saaneet siitä vankeustuomion. Muutostyöskentelyssä vaikuttavimmaksi tekijäksi nousi useiden haastateltujen mielestä psykologin kanssa käydyt keskustelut. Oman itsensä, käyttäytymisen ja ajatusmaailman tutkiskelun katsottiin olevan merkityksellistä. Muutosprosessiin vaikuttavien seikkojen erittely ja ennen kaikkea niiden merkityksen arviointi on lähes mahdotonta. Yksilön muutos on voinut johtua

hänen omasta henkilökohtaisesta kasvustaan tai ympäristön, eli esimerkiksi kuntouttavan toimintaohjelman läpikäymisen, vaikutuksesta. Yksilön biologiset ominaisuudet voivat vaikuttaa myös siihen, miten hän reagoi ympäristön vaikutuksiin eikä kaikkien edellä mainittujen tekijöiden yhteisvaikutustakaan voida jättää huomiotta. Aina ei siis ole mahdollista arvioida, mikä on ollut kaikkein merkityksellisintä tai vaikuttavinta tietyn yksilön kohdalla. (Kivivuori ym. 2018, 195-196; Maruna ym. 2004, 10-14; Viikki-Ripatti 2011, 200-201.)

Kansainvälisten tutkimusten tulosten mukaan rikollisuudesta irrottautumiseen vaikuttaa muun muassa vakituinen työ, asuinpaikan vaihtaminen ja kaveripiirin hylkääminen. (Farrall 2002, 7-10, 25.) Vaikka kansainvälisiä tutkimuksia on vaikea suoraan verrata suomalaisiin tutkimuksiin johtuen maiden välisistä rikosoikeudellisista ja täytäntöönpanoon liittyvistä eroista, on tulosten yhteneväisyys havaittavissa myös tähän opinnäytetyöhön haastateltujen elinkautisvankien vastauksista. Edellä mainittujen asioiden lisäksi jotkut haastatellut uskoivat, että heidän rikollisuudesta irrottautumiseensa vaikuttavat eniten perhe, parisuhde, läheiset ihmiset ja se, etteivät he enää riko lakia tai tee rikoksia. Haastatellut siis näkivät rikollisuudesta irrottautumisen olevan jonkin itsensä ulkopuolisen tekijän tai heidän elämässään olevien rakenteellisten asioiden vaikutusta. Tietysti esimerkiksi parisuhde, lapset ja taloudellinen riippumattomuus vaikuttavat yksilöön myös subjektiivisella tasolla. Rikollisesta käyttäytymisestä luopuminen, eli primaarinen poikkeama, ei silti tarkoita, että henkilö haluaisi olla tekemättä rikoksia. Se on kuitenkin yksi osa desistanssia, jolloin yksilö ei aktiivisesti tee enää rikoksia tai tekee niitä harvemmin. Biososiaalisen kriminologian kautta ajateltuna edellä mainittujen seikkojen saavuttaminen vaikuttaa yksilöön ympäristön kautta. Rikollinen käyttäytyminen vähenee, kun ihmisellä ei ole tarvetta tehdä rikoksia esimerkiksi toimeentulon turvaamiseksi. (Kivivuori ym. 2018, 195-196; Maruna ym. 2004, 17-19; Viikki-Ripatti 2011, 200.)

Nämä seikat ovat kuitenkin yksilön ulkopuolisia asioita ja todelliseen sekundääriseen desistanssiin kuuluu teorioiden mukaan yksilön ajattelun muutos. Haastatteluissa useat elinkautisvangit toivat esiin omalla kohdallaan sen, kuinka heidän näkemyksensä, ajatusmaailmansa ja maailmankatsomuksensa on muuttunut vuosien aikana. Osa koki muutoksen johtuvan siitä, että aikaa on kulunut, ikää on tullut lisää ja vuosien varrella on aikuistunut. Esiin nousi myös joitakin käyttäytymiseen ja persoonallisuuteen liitettyjä ominaisuuksia, joiden katsottiin vähentyneen tai muuttuneen juuri iän lisääntymisen myötä. Tällaisia olivat muun muassa malttamattomuus, äkkipikaisuus, itsekeskeisyys ja ajattelemattomuus. Muutokset nähtiin siis normaalina ihmisen kehittymiseen ja kasvuun liittyvänä muutoksena, ei niinkään aktiivisena tavoitteena tai jonkin kuntoutuksen aikaansaamana tuloksena. Edellä mainitut ominaisuudet liittyvät kuitenkin yksilön asenteisiin ja käyttäytymismalleihin, jotka voivat vaikuttaa yksilön toimintaan ja sitä kautta tämän elämänhallintaan, sosiaalisiin taitoihin ja lopulta dynaamisiin kriminogeenisiin ominaisuuksiin. Kokonaisvaltaisella muutoksella on merkitystä uusintarikollisuuden ja uusimisriskin näkökulmasta. (Arola-Järvi 2012, 30-32; Farrall 2002, 7-10, 25; Valtiontalouden tarkastusvirasto 2016, 11.)

lkääntymisen lisäksi ajatusmaailman muutokseen vaikuttavana tekijänä tuotiin esiin yksilön oma motivaatio ja tavoitteellinen pyrkimys muuttaa elämää ja omaa itseään. Nämä henkilöt olivat sisäistäneet vahvasti omaan rikoksettomaan elämäänsä liittyvät kipupisteet ja pyrkivät kokonaisvaltaiseen muutokseen. Useampi haastateltu arvioi, että psyykkisellä terapialla on ollut merkitystä heidän muutoksessaan. Ajatusmaailman muutosten myötä moni ilmaisi, että he olivat kyllästyneet vankeudessa oloon ja kaikkeen siihen, mitä vankeudella on tarjottavana heille henkilökohtaisesti. Kyllästymisellä viitattiin myös siihen, että sellainen elämä, jota he aiemmin ovat eläneet vapaudessa, ei enää houkuttele millään tasolla. Entiseen ei enää haluta palata. (Farrall 2002, 7-10, 25.) Usealla vastaajalla tähän liittyi päihteiden käyttö. Päihdeongelmaa tai addiktiota on vaikea eritellä kuuluvaksi vain joko yksilön sisäiseen maailmaan tai ulkopuolisiin asioihin, sillä sen vaikutukset ulottuvat laajasti molempiin. Päihteettömyys on kuitenkin yksilön valinta, ja siksi se mielestäni kuuluu desistanssissa yksilön sisäiseen muutokseen.

Rikollisuudesta irrottautumista estäviksi tekijöiksi voidaan katsoa osa niistä asioista, joiden haastateltavat sanoivat aiheuttavan heille ahdistusta tai pelkoa heidän ajatellessaan vapautumistaan. Esille nousi muun muassa päihdeongelmat ja päihteiden käyttö, yksilön omat luonteenpiirteet tai ominaisuudet, itsestä riippumattomat tapahtumat ja sosiaaliset suhteet. Päihteiden käytön jatkamisen nähtiin olevan suurimpana riskitekijänä uudelle rikokselle ja sitä kautta vankeustuomiolle. Selvin päin ollessa omaa käyttäytymistä ja valintoja oli mahdollisuus säädellä, mutta päihtyneenä itsekontrolli olisi helposti menetettävissä. Silloin olisi vaarana, että muiden ihmisten toiminta aiheuttaisi hallitsematonta aggressiivisuutta, joka purkautuisi esimerkiksi väkivaltana. Kaikkien kohdalla päihteet eivät tietenkään olleet suurin riskitekijä. Väkivaltatilanteen syntyminen kuvattiin mahdolliseksi myös selvin päin, ja tätä perusteltiin muiden ihmisten arvaamattomalla käyttäytymisellä ja omilla luonteenpiirteillä, kuten empatiakyvyttömyydellä ja psykopatialla. Sosiaaliset suhteet ja vanhat kaveripiirit liittyivät usean kohdalla myös päihteisiin ja siksi niihin palaaminen nähtiin huonona asiana. On selvää, että sosiaaliset suhteet voivat siis olla joko desistanssia edistäviä tai sitä estäviä. (Apleton 2010, 94-95, 111-113, 216.)

Rikollisuudesta irrottautumista edistäviä tekijöitä olivat haastateltujen mielestä päihteettömyys, taloudellinen hyvinvointi, henkilön oma motivaatio ja sosiaaliset suhteet. Sosiaaliin suhteisiin voidaan laskea myös muu kuin perheen ja läheisten kautta tuleva sosiaalinen vaikutus, kuten vertaistuki tai laaja ystäväpiiri, johon kuuluu erityisesti sellaisia henkilöitä, jotka eivät ole rikostaustaisia. Haastateltavat toivat esiin myös desistanssia tukevia asioita, jotka korostuivat vahvemmin tässä tutkimuksessa, kuin opinnäytetyön lähteinä käytetyissä aineistoissa. Uskoon tuleminen ja ajatusmaailman muutokset ovat asioita, joita voi olla tieteellisesti vaikea tutkia, sillä kyse on yksilön omasta subjektiivisesta maailmankatsomuksesta tai kokemuksesta. Niillä voi kuitenkin olla suuri merkitys yksilölle itselleen ja siksi ne tulisi huomioida desistanssiin vaikuttavina. Rikollisuudesta irrottautumista edistävät tekijät vaativat siis

muutakin kuin pelkkiin riskitekijöihin vaikuttamista ja kuntouttavien toimintaohjelmien läpikäymistä. Loppujen lopuksi kyse on yksilön sisäisestä kokonaisvaltaisesta muutoksesta yhdistettynä niihin rakenteellisiin asioihin, joiden vaikutuksesta tai ansioista rikollinen käyttäytyminen vähenee tai tulee tarpeettomaksi. (Farrall 2002, 7-10, 25; Hautala ja Kaarakka 2018, 319-320; Maruna ym. 2004, 10-14; Viikki-Ripatti 2011, 200-201.)

Haastatteluissa osa vastaajista kykeni pohtimaan muutosprosessia filosofisemmin ja näkemään sen vaikutukset myös itsensä ulkopuolelta. Vaikutti siltä, että mitä enemmän yksilö oli analysoinut ja käsitellyt omaa käyttäytymistään ja siihen vaikuttavaa ajattelumaailmaansa, sitä selkeämpi kuva hänellä oli niistä asioista, jotka vaikuttavat rikoksettomaan elämään. Samat henkilöt tuntuivat ymmärtävän myös selkeämmin sen, minkälaista tukea he tulisivat tarvitsemaan sen jälkeen, kun ovat vapautuneet vankilasta.

7.3 Tarpeet vapautumisen jälkeiselle tuelle ovat yksilöllisiä

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli selvittää elinkautisvankien yksilöllisen tuen tarpeita ja tuoda esiin heidän kokemuksiaan vankeuden aikana käymistään kuntouttavista toimintaohjelmista. Näitä asioita kysyttiin haastatteluissa, sillä kokemukset ja asenteet vankilassa tarjottuihin ja vastaanotettuihin tukimuotoihin heijastuisivat mahdollisesti suhtautumisena vapautumisen jälkeisiin tuen muotoihin. Vankeuden aikaista tukea ei siksi voida kokonaan irrottaa tästä opinnäytetyöstä. Vapautumisen jälkeinen tuki ja tuen tarpeet myös limittyvät niihin haasteisiin ja pelkoihin, joita tutkimukseen osallistuneet vangit itse kokivat ajatellessaan vapautumista. Tuella voidaan katsoa olevan siis merkitystä yksilölle henkilökohtaisella tasolla mutta myös desistanssin kannalta.

Vankeusaikana tarjottavan tuen ja toiminnan, kuten myös kuntouttavien toimintaohjelmien, yhtenä tarkoituksena on lisätä vankien henkilökohtaisia valmiuksia elää rikoksetonta elämää vankeusajan jälkeen. (Rikosseuraamuslaitos 2019d.) Tutkimukseen osallistuneet vangit olivat käyneet läpi erilaisia yksilökeskusteluja ja toimintaohjelmia hyvin vaihtelevasti. On ymmärrettävä, että vankiloissa käytössä olevat toimintaohjelmat perustuvat kansainvälisiin tieteellisiin vaikuttavuustutkimuksiin ja ovat niitä työkaluja, joilla on katsottu olevan merkitystä rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttamisessa. (Rikosseuraamuslaitos 2019c; Tyni 2015, 49). Haastateltavat itse kuitenkin kokivat, että vankeuden aikana heitä painostettiin osallistumaan eivätkä kaikki osanneet eritellä toimintaohjelmista saamiaan hyötyjä. Rangaistusajan suunnitelman etenemisen koettiin siis jollain tavalla olevan Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehille tärkeämpää kuin aidon kuntoutumisen.

Toimintaohjelmien toteutusmuodot koettiin haasteellisiksi ja haastateltavat kertoivat osallistuneensa toimintaohjelmiin siitakin huolimatta, etteivät kokeneet niitä itselleen tarpeellisiksi. Moni myönsi, että oma suhtautuminen tarjottuun kuntoutukseen oli negatiivista, mutta poikkeuksetta tukea tarjottiin jokaisen mielestä liian pitkän ajan kuluttua vankeustuomion

alkamisesta. Osa olisi ollut valmis käymään esimerkiksi rikoskeskusteluja jo aiemmin, jos sitä olisi heille ehdotettu. Osa taas koki, että tuomion aikaansaama järkytys ja sopeutuminen vankilassa oloon olisi estänyt heitä ottamasta minkäänlaista tukea vastaan. Haastatteluista sai kuitenkin sen käsityksen, että tukea ja keskusteluapua pitäisi tarjota jo tuomion alkuvaiheessa, vaikka suurin osa siitä kieltäytyisikin.

Vastauksiin sisältyy ristiriita. Toimintaohjelmiin ei haluta osallistua, niitä ei koeta vaikuttaviksi, toteutusmuodot ovat huonoja, mutta tukea pitäisi silti tarjota. Ristiriitaista on myös se, että yleisesti ottaen jokainen haastateltu koki hyötynensä jollain tasolla niistä toimintaohjelmista, yksilökeskusteluista tai psykologin käynneistä, joihin oli osallistunut. Päihde- ja yksilökeskusteluja oli käynyt lähes jokainen haastateltava. Yhteneväisyyttä löytyi varsinkin psykologin kanssa käytyjen keskustelujen tarpeellisuudesta. Jokainen haastateltava, joka koki saaneensa apua kuntouttavista toimintaohjelmista, osasi myös kertoa, millä tavalla ne olivat heihin vaikuttaneet. Haastatellut sanoivat, että muutokset heidän ajattelumaailmassaan ja sitä kautta osittain heidän toimintatavoissaan olivat hyödyllisiä heidän itsensä, tulevaisuuden ja muutospyrkimystensä kannalta ajateltuna. He olivat toisin sanoen itse myös halunneet muutosta. Sama asia tulee esiin kuntoutusta käsittelevissä aineistoissa, joissa kuntoutusmenetelmien toimivuutta perustellaan osittain osallistujan omalla aktiivisella toimijuudella mutta myös tämän tavoitteilla ja elämänarvoilla. (Ward & Maruna 2007, 17-19, 132.)

Näistä huomioista itse ristiriitaisuuden havaitseminen on tärkeää. Tuesta kieltäytyminen ei suinkaan aina tarkoita, etteikö tuen muodosta olisi todellisuudessa hyötyä vangille. Tuen tarjoamisen yhteydessä ei ole todennäköisesti osattu riittävästi kertoa niistä hyödyistä ja vaikutuksista, joita niistä on mahdollista saada. On selvää, että oma asenne vaikuttaa ja kieltäytyminen on helpoin tie. Kun vangille tarjotaan sellaista kuntouttavaa toimintaohjelmaa, jota hän on kuullut tarjottavan kaikille muillekin, tunne yksilöllisestä huomioimisesta katoaa. Rangaistusajan suunnitelman edistäminen koetaan enemmänkin tilastomerkinäksi, joka jokaisen on saavutettava. Tämä ajatusjatkumo voi vaikuttaa tuen vastaanottamiseen myöhemminkin. Toisin sanoen, ongelma tuskin on Rikosseuraamuslaitoksen toimintaohjelmien vaikuttavuudessa tai tuen muodoissa, vaan siinä, miten ne asiakkaalle myydään.

Haastateltujen elinkautisvankien näkemykset vapautumisen jälkeisestä tuesta jakautuivat konkreettisiin asioihin ja henkiseen tukeen. Konkreettisiin asioihin kuuluivat asumissosiaalisen ja taloudellisen tuen järjestäminen sekä joidenkin sellaisten asioiden hoitaminen, joihin vastaajalle itsellään ei ollut riittävästi taitoja. Henkiseen tukeen voidaan katsoa liittyvän sosiaalinen tuki, psykososiaalinen tuki ja päihteettömyyden tukeminen. Haastattelujen perusteella voidaan todeta, että ne henkilöt, jotka eivät kokeneet tukitoimia tai kuntouttavia toimintaohjelmia itselleen tarpeellisiksi vankeusaikana, eivät kokeneet tarvitsevansa tukea vapautumisen jälkeenkään. Sen sijaan ne, jotka olivat saaneet apua esimerkiksi psykologin käynneistä, halusivat samanlaista tukea myös jatkossa. Siihen, onko heidän oma arvionsa tuen tar-

peesta realistinen, ei voi ottaa kantaa pelkästään saatujen tulosten pohjalta. Vaikka tukea arvioitiin tarvittavan tietyissä asioissa vapautumisen jälkeen, on moni mainituista tuen muodoista sellainen, joka on todennäköisesti järjestettävä jo ennen vapautumista.

Osa haastatelluista oli epävarma tarvitsemastaan tuesta tai ei kokenut tarvitsevansa tukea Rikosseuraamuslaitoksen puolelta, vaan heidän mielestään heillä oli jo olemassa elämässään kaikki se, mitä he tarvitsivat. Näin vastanneet ymmärsivät mahdollisesti tuen pelkästään konkreettisina tekoina ja heille tärkeintä oli oman sosiaalisen tukiverkoston henkinen tuki. On mahdollista, etteivät erilaiset tuen muodot ja yhteistyö Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuolisten toimijoiden kanssa ole kaikille selvää. Toisaalta on myös mahdollista, että tuen tarvetta vähätellään, koska uskotaan sen olevan merkki uusimisriskistä tai nähdään tukitoimet valvontakeinona vielä vapautumisen jälkeenkin.

Asumiseen ja toimeentuloon liittyvät huolet olivat esillä monen haastateltavan puheissa. Varsinaista tukea eivät kaikki kokeneet tarvitsevansa näissä asioissa, mutta asunnon, työpaikan ja toimeentulon järjestäminen huoletti. Niiden, jotka ilmaisivat selvästi tarvitsevansa apua asunnon hankintaan tai toimeentulon turvaamiseen esimerkiksi opintojen ajaksi, tuentarve kohdistui itse asiassa epävarmuuden poistamiseen. Sama oli havaittavissa konkreettisen tuen, esimerkiksi älylaitteiden ja verkkopalveluiden käytön, tarpeessa. Heillä ei ollut varmuutta siitä, mitä kautta heidän kannattaisi yrittää löytää asunto, vaikuttaisiko luottotietojen puuttuminen siihen ja mikä taho tulisi maksamaan toimeentuloa vapautumisen jälkeen ja kuinka paljon. Huolta aiheutti myös se, osaisiko jatkossa täyttää lomakkeet oikein itsenäisesti tai mistä saisi apua, kun omat tekniset taidot eivät riittäisi. Vankeustuomion aikana tällaisista asioista ei ole tarvinnut huolehtia. Joidenkin kohdalla se tarkoittaa, ettei yli 15 vuoteen. Näiden asioiden ainakin osittainen selvittäminen hyvissä ajoin vähentäisi todennäköisesti sitä stressiä ja ahdistusta, joka kohdistuu vapautumiseen. Kaikkia huolenaiheita ei voida koskaan täydellisesti poistaa, mutta niitä voidaan lieventää. Asumissosiaalisten ja toimeentuloon liittyvien tukitoimien järjestäminen vaatii vankilalta yhteistyötä sen kaupungin ja kunnan kanssa, minne vapautuva vanki on muuttamassa. Konkreettista neuvontaa ja opastusta vaativia asioita voidaan käydä läpi jo ennen vapautumista.

Sosiaalinen tuki koettiin yhdeksi tärkeimmistä asioista, kun ajateltiin vankeuden jälkeistä aikaa. Puoliso, perhe, läheiset ihmiset ja vertaistuki olivat niitä tahoja, joilta tukea toivottiin ja arveltiin saatavan. Vertaistueksi haastateltavat nimesivät sellaiset tahot, joita voi tavata esimerkiksi päihdekuntoutuksessa tai muissa järjestäytyneissä kohtaamisissa. Vertaistukea kaivattiin sellaisilta henkilöiltä, jotka ovat kokeneet saman kuin he itse. Perhe- ja läheisyyden ylläpitoon ja tukemiseen kiinnitetäänkin usein vankeusaikana paljon huomiota myös Rikosseuraamuslaitoksen puolelta. Sosiaalisen tuen kokivat tärkeäksi ne, joilla sitä oli tälläkin hetkellä. Ne, joilla sitä ei ollut, eivät maininneet koko asiaa. Tämän tutkimuksen tulosten puitteissa on mahdotonta arvioida pitäisikö sosiaalista tukea pyrkiä järjestämään jotenkin

aktiivisemmin kaikille. Vaikka sosiaalisten suhteiden ja sosiaalinen tuen katsotaankin ehkäisevän omalta osaltaan syrjäytymistä ja edistävän rikollisuudesta irrottautumista (Farrall 2002, 7-10, 25.), eivät kaikki halua tai kaipaa ympärilleen suurta joukkoa ihmisiä. Yksin oleminen ei korreloi rikollisuuden kanssa.

Vain osa haastatelluista koki tarvitsevansa vapautumisen jälkeen tukea päihteettömyyden hallintaan. Tämä on tavallaan ristiriidassa sen kanssa, että suurin osa haastateltavista oli kuitenkin sitä mieltä, että päihteettömyys on yksi tärkeimmistä asioista, joka vaikuttaa siihen, etteivät he enää tee rikoksia. Myös Farrallin (2002) ja Appletonin (2010) tutkimuksissa päihdeongelmat olivat yksi suurimmista haasteista, joita vankilasta vapautuneet olivat kokeneet. Tämän opinnäytetyön haastatteluissa päihdeettömyyden tukimuodoista tärkeimmiksi nousivat keskustelut ja vertaistuki, joista jälkimmäinen liittyy myös sosiaaliseen tukeen. Kumpikaan tukimuoto ei siis suoraan ole Rikosseuraamuslaitoksen tarjoamaa, vaan jonkun ulkopuolisen tahon. Yhteyden ja myös asiakkuuden luominen ennen vapautumista niiden tahojen kanssa, jotka voivat tukea vapautunutta vankia päihdeongelman ja päihdeettömyyden kanssa on todella tärkeää. Pitkän vankeustuomion aikana päihdekuntoutusta ja keskustelua tarjoavat tahot ovat todennäköisesti vaihtuneet, eikä vangilla ole aina kykyä tai mahdollisuutta selvittää näitä asioita omatoimisesti. Jotkut vangit myös haluavat muuttaa uudelle paikkakunnalle päästäkseen aloittamaan niin sanotusti puhtaalta pöydältä, eivätkä he tunne uuden kaupungin toimijoita. Yhteistyö korostuu siis tässäkin asiassa.

Vapautuvan vangin henkisen hyvinvoinnin tueksi tulisi tarjota terapeuttista tai psyykkistä tukea. Psykologin kanssa käydyt keskustelut olivat yksi vaikuttavimmista tukimuodoista haastateltavien mielestä. Psykologin palvelut oli koettu tärkeiksi jo vankeuden aikana, ja osa haastateltavista uskoi tarvitsevansa niitä myös vapautumisen jälkeen. Kyse ei näissä tapauksissa ole mielenterveyteen liittyvistä ongelmista vaan omaan elämään liittyvien asioiden käsittelystä ja yksilön saamasta tuesta matkalla muutokseen. Itsetuntemuksen ja itsetunnon lisääntyminen, uusien ajatusmallien saaminen, vahvistuksen saaminen omille ajatuksille ja sellaisten asioiden käsittely, joista ei voi puhua muiden ihmisten kanssa, olivat ensisijaisia syitä psykologin luona käymiselle. Psykologia kohtaan tunnettua luottamusta perusteltiin muun muassa vahvalla ammattiosaamisella ja sillä, ettei psykologi ole Rikosseuraamuslaitoksen virkamies. Näiden tulosten perusteella herää kysymys, miksi kaikissa vankiloissa ei ole psykologia. Näinkin pienen otannan perusteella voisi olettaa, että tarvetta psykologin palveluille olisi enemmänkin.

Vaikka tutkimuksessa ei suoraan käsitelty porrastettua vapautumista eikä valvottua koepaikkaa, voidaan ne mainita eräänlaisina tukimuotoina erityisesti elinkautisvankien vapautumista ajatellessa. Pitkän tuomion aikana siirtyminen asteittain valvonta-asteeltaan avoimempaan vankilaan ja siitä koevapautteen on nähty yhteiskuntaan sitoutumisen ja kuntoutumisen kannalta hyödylliseksi. Samoin koki osa haastatteluun vastanneista. Asteittainen vapautumi-

nen, koevapauteen kuuluvat rajat ja säännöt sekä kontrollointi madaltavat vapautumisen kynnystä vähentämällä itsekontrollin menettämisestä aiheutuvaa pelkoa. Kaijalaisen (2014) tutkimuksen mukaan uusimisrikin kannalta ensimmäiset 7 kuukautta vapautumisesta ovat todennäköisesti kaikkein kriittisimmät, mikä jo itsessään tukee koevapauteen sijoittamisen hyödyllisyyttä elinkautisvankien kohdalla. Lisäksi kuntoutusjatkumosta huolehtiminen on helpompaa avolaitoksessa ja valvotussa koevapaudessa kuin pelkässä ehdonalaisessa valvonnassa.

Oikeusministeriön (2006) julkaisun mukaan vapautuvien vankien tukeen ja kuntoutukseen sekä ennen kaikkea niiden jatkuvuuden huomioimiseen vapautumisen jälkeen on kiinnitettävä huomiota, sillä vankien sosiaalinen asema, asunotilanne ja terveydellinen tila on yleensä heikko suhteessa muuhun väestöön. Tämän opinnäytetyön haastatteluihin osallistuneet elinkautisvangit eivät ainakaan kaikilta osin ole niin heikossa asemassa suhteessa muuhun väestöön, kuin Oikeusministeriön julkaisussa kuvataan ja joka on luotu kattamaan koko vankipopulaatio. Se ei silti poista sitä tosiasiaa, että tuen jatkumon säilyttämiseksi yhteistyö kunnan, kolmannen sektorin ja muiden eri toimijoiden kanssa on tärkeää.

Yksilöllinen tuen tarpeen arviointi on tärkeää siitä näkökulmasta, että tilastollisista seikoista huolimatta kaikilla vapautuvilla vangeilla ei ole samoja ongelmia. Tämän opinnäytetyön tutkimuksen tulokset osoittavat sen. Kukaan haastatelluista ei ilmaissut, että olisi kaivannut enemmän kuntoutusta tai toimintaohjelmia. Psykkinen terapia ja vapautumiseen liittyvien epäselvien asioiden selvittäminen olivat niitä, mihin kaivattiin lisää aikaa tai tukea. Vapautumisen jälkeistä tukea arvioitaessa olisi syytä kiinnittää huomiota niihin tuen osa-alueisiin, joihin elinkautisvanki on tuomionsa aikana itse halunnut keskittyä. Olisi kuunneltava myös asiakasta. Elinkautisvankien kohdalla ei voida perustella tuen järjestämisen puutteita ainakaan sillä, ettei olisi ollut aikaa siihen.

Tulosten perusteella elinkautisvankien tarpeet vapautumisen jälkeiselle tuelle ovat yksilöllisiä eikä tuloksista voitu löytää sellaisia tuen tarpeen muotoja, joista olisi hyötyä kaikille. Ainoastaan psykologin kanssa käytävät keskustelut ja päihitteettömyyden tuki olivat sellaisia, joita useampi haastateltu sanoi vielä tarvitsevänsä. Pääsääntöisesti tuen tarve on edelleen vankeusaikana eikä sen jälkeen. Erityisenä huomiona voidaan kuitenkin mainita se seikka, että tukea ja eri tukimuotoja tulisi tarjota aika ajoin uudestaan siitäkkin huolimatta, että niistä on aiemmin kieltäytytty. Haastatellut elinkautisvangit kertoivat omien asenteidensa ja käsitystensä muuttuneen kuntouttavia toimintaohjelmia ja yksilökeskusteluja kohtaan vuosien varrella. Myös tuen vastaanottamisen valmius voi muuttua ajan myötä, ja siksi tukea tulisi tarjota myös vapautumisen jälkeen.

8 Pohdinta

Tässä luvussa olen pohtinut opinnäytetyöprosessin synnyttämiä tuntemuksiani ja sen vaikutusta ammatilliseen kehitykseeni. Lisäksi olen arvioinut tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta sekä tuonut esiin muutamia ehdotuksia jatkotutkimusten aiheiksi.

8.1 Opinnäytetyö prosessina ja ammatillinen kehitys

Opinnäytetyön tutkimuksen tuloksista mahdollisesti saatavan hyödyn lisäksi yksi syy aiheen valinnalle oli, että olen vanginartijan työssäni kohdannut sellaisia vankeja, joita vapautuminen ja tulevaisuus pelottavat siitä huolimatta, että Rikosseuraamuslaitos pyrkii kaikin tavoin kuntouttamaan, tukemaan ja valmistelemaan vapautuvaa henkilöä vankeusaikana. Oma kokemukseni avovankilassa rangaistustaan suorittavista elinkautisvangeista on, että he ovat pääsääntöisesti hyväkäyttöisiä, asiallisia ja sitoutuneita tekemään työtä oman tulevaisuutensa eteen. Kun vankeusrangaistus on pitkä, tukitoimilla ei ole kiire. Kun vangin käytös on moitteetonta, hän jää usein vaille huomiota. Virkamiesten huomion vievät ne, joilla on eniten näkyviä ongelmia. Näistä syistä halusin tuoda esiin juuri elinkautisvankien ajatuksia vapautumisesta, rikollisuudesta irrottautumisesta ja yksilöllisestä tuesta.

Opinnäytetyö ja siihen liittyvä tutkimus olivat prosessina haastavampia kuin olin kuvitellut. Haastavaa ei niinkään ollut mikään erityinen vaihe opinnäytetyössä, vaan se, että kirjoittamiselle piti löytää aika, paikka ja inspiraatio arjen, perheen ja työn keskellä. En kokenut vaikeaksi kirjoittamista, vaan sen aloittamisen. Vaikka opinnäytetyö eteni suunnitellusti, oli tunne, ettei työ koskaan valmistu. Jouduin usein palaamaan lähteinä käyttämiäni aineistojen pariin, jotta pystyin löytämään kadoksissa olevan punaisen langan. Helpointa oli haastattelujen järjestäminen, itse haastattelutilanteet ja aineiston litterointi. Kolmen aiemman tutkinnon opinnäytetöiden kokemus auttoi siinä. Minun on myös helppo puhua täysin tuntemattomienkin ihmisten kanssa, joten haastatteleminen ei jännittänyt minua lainkaan. Kaikkein vaikeinta oli tuottaa tutkimusmenetelmiin pohjautuvia taulukoita analysointia varten, sillä siitä minulla ei ollut aiempaa kokemusta. Minulla oli ensin tunne, että voisin kirjoittaa johtopäätökset ilman taulukointiakin, mutta huomasin pian niiden selkeyttävän tulosten esiintuomista ja helpottavan analysointia. Jälkikäteen on helppo huomata, että vaikeutin itse omaa työskentelyäni pyrkimällä liialliseen täydellisyyteen.

Minulla oli tiedossa ennen opinnäytetyön aloittamista omat vahvuuteni ja heikkouteni. Sinälään itsetuntemus auttoi niissä hetkissä, jolloin työ tuntui jumittavan paikallaan ja oli vaikea saada mitään aikaiseksi. Prosessin aikana opin kuitenkin sen, että tukea ja neuvoa voi ja pitää hakea. Jos olisin yrittänyt selvittää kaikkea yksin ja ilman apua, olisin tuskin onnistunut. Tätä voi verrata opinnäytetyössä tutkimaani yksilöllisen tuen tarpeeseen. Kaikki eivät osaa tai uskalla pyytää apua silloin, kun on kyse omaan elämään voimakkaasti vaikuttavista asioista.

Silloin on hyvä, että on olemassa joku taho, joka tarjoaa sitä pyytämättäkin. Kun apua tarjotaan, sitä on helpompi vastaanottaa.

Tutkimuksen teon yhteydessä analysoin itseäni ja ammatillista kasvuani. Haastattelujen kuunteleminen jälkikäteen osoitti, etten suinkaan ollut ensimmäisissä haastatteluissa niin neutraali ja ammatillinen kuin olin itse kuvitellut. Se sai minut pohtimaan myös omaa ammatillisuuttani työelämässä ja havaitsemaan, että kuunteleminen on yksi tärkeimmistä taidoista myös vankeinhoidossa. Ihmiset eivät aina kaipaa ohjeita ja neuvoja, vaan sitä, että joku on valmis kuuntelemaan ja olemaan paikalla. Mielestäni kehityin tutkijana ja haastattelijana opinnäytetyön edetessä, koska uskalsin arvioida itseäni objektiivisesti. Lisäksi tutkimuksesta saamani tulokset lisäsivät omaa ymmärrystäni siitä prosessista, jonka rangaistustaan suorittava mahdollisesti käy läpi tuomionsa aikana pyrkiessään muuttamaan omia toimintatapojaan ja ajatusmallejaan. Tutkimusta tehdessäni minulle selkeni desistanssin moniulotteisuus ja rikollisuudesta irrottautumiseen vaikuttavien asioiden laajuuden kirjo. Näiden asioiden käsittäminen mahdollistaa omalla kohdallani sen, että voin ehkä tulevaisuudessa tarjota lähityön keinoin paremmin sellaista tukea, jota tietystä vankeuden vaiheesta tarvitaan.

Opinnäytetyöprosessi opetti minulle myös sen, että asioille on annettava aikaa ja tilaa. Se tarkoitti minun kohdallani sitä, että oli oltava armollinen itselleen ja hyväksyttävä se, että huonon omantunnon poteminen tekemättömistä asioista on turhaa eikä se edistä mitään. Prosessin ollessa kesken se on ajatuksissa koko ajan, mikä voi helposti lisätä stressin tunnetta. Sen sijaan, että näkisi aivojen jatkuvan työskentelyn stressinä ja ahdistuksena, pitäisi kuljettaa muistiinpanovälineitä takin taskussa ja odottaa, että ajatukset pulpahtavat pintaan. Parhaat oivallukset syntyvät usein juuri silloin, kun ei ole mitään, mihin laittaa niitä ylös.

8.2 Eettisyyden ja luotettavuuden arviointia

Haastateltavien valinta siitä vankilasta, jossa itse työskentelen vartijana, voi olla eettinen ongelma. Työskentelyni Laukaan vankilassa saattoi siis vaikuttaa haastateltaviin. Toisaalta tämä koskee vain Laukaan vankilassa suoritettuja haastatteluja, sillä Naarajärven vankilan vangit eivät tienneet etukäteen minun olevan vartija. Haastatteluissa käsitellyt aiheet olivat henkilökohtaisia, eivätkä vangit välttämättä halua paljastaa kaikkia asioita vartijoille. On mahdollista, että vanki pyrki vastaamaan esitettyihin kysymyksiin niin kuin oletti, että siihen haluttiin vastattavan. Naarajärvellä suoritetuissa haastatteluissa havaitsin, että luottamuksen ja avoimen ilmapiirin luominen tapahtui yllättävän nopeasti. Molemmissa vankiloissa suoritin haastattelut tilassa, jonne muilla henkilöillä ei ollut pääsyä. Mikäli haastattelu oli työaikaani, vaihdoin virkavaatteet tavallisiin vaatteisiin, jotta niillä ei olisi vaikutusta.

Vartijana työskentely voi mahdollisesti heikentää tutkimuksen luotettavuutta puolueettomuuden näkökulmasta. Vaikka pyrin kiinnittämään erityistä huomiota asiaan, voivat kokemukseni vankilassa työskentelystä ja vangeista vaikuttaa siihen, kuinka suodatan ja käsittelen

kuulemaani tietoa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136.) Tätä mahdollista puolueellisuutta olen pyrkinyt vähentämään tulosten avoimella esittämisellä ja aineiston monipuolisella tarkastelulla.

Tunsin osan haastateltavistani ennakolta ja he myös tunsivat minut, mikä edesauttoi sitä, ettei luottamusta tarvinnut rakentaa haastattelutilanteessa. Minun oli helppo sopia haastattelujen ajankohta henkilökohtaisesti jokaisen elinkautisvangin kanssa heidän aikataulujensa mukaan, koska olin itsekin paikalla useana päivänä viikosta. Etu oli myös se, että haastattelujen aikataulua voitiin tarvittaessa muuttaa, mikä ehkäisi sitä, että haastatteluja peruuntuisi kokonaan. Toisaalta Naarajärven vankilan vankien haastattelujen sopiminen onnistui myös ilman mitään ongelmia, vaikka olin paikalla vain muutaman tunnin yhtenä päivänä.

Opinnäytetyöni tulokset ovat pääosin yhteneviä aineistona käyttämieni tutkimusten ja teorian kanssa. Tämä tukee osaltaan tutkimuksen luotettavuutta, vaikka luotettavuutta voidaan myös kyseenalaistaa. Kun kyse on ihmisistä, joilla on itsenäinen kyky ajatella ja ilmaista itseään, ei voida varmuudella tietää puhuvatko he totta vai valehtelevatko. Asioiden kaunistelu, vähätteleminen ja välttely on inhimillistä. Haastattelutilanteissa kuitenkin koin, että jokainen elinkautisvanki kertoi avoimesti omista asioistaan, ja vain kahden henkilön kohdalla jäi tunne, etteivät nämä henkilöt kertoneet ihan kaikkea.

On mahdollista, että tutkimuksessa olisi saatu selkeämpiä tuloksia, mikäli haastattelussa kysymykset olisivat olleet erilaisia. Osa haastateltavista halusi nähdä kysymykset etukäteen ja miettiä mitä vastaisi, osa taas ei. Naarajärven vankilan vangeilla miettimiseen ei juuri ollut aikaa, sillä haastattelut suoritettiin saman päivän aikana, kun olin pyytänyt heitä haastateltaviksi. Mielestäni se ei kuitenkaan vaikuttanut vastauksiin, vaan kyse on enemmänkin persoonakohtaisesta tavasta valmistautua ja käsitellä asioita. Eettisyyden kannalta on huomioitava, että korostin niille vangeille, jotka tunsivat minut etukäteen, ettei haastatteluun osallistuminen tai siitä kieltäytyminen vaikuttaisi heidän vankeusrangaistuksensa suorittamiseen millään tavalla. Se ei myöskään tulisi vaikuttamaan minun suhtautumiseeni heihin, sillä haastattelijana ollessani toimin tutkijana ja opiskelijana, en vartijana. Jokaiselle haastateltavalle sanoin, että he voisivat myös jättää vastaamatta sellaisiin kysymyksiin, joihin eivät haluaisi vastata. Haastattelun keskeyttäminen olisi myös mahdollista. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 131-132.)

Aineistoa tarkastellessani minun oli otettava huomioon oma mahdollinen subjektiivisuuteni. Oli pohdittava vaikuttaako oma käsitykseni vangista siihen, kuinka tulkitseen hänen vastauksiinsa. Havaitsin kuitenkin haastatteluja tehdessäni, että minulle ei syntynyt ennako-odotuksia sen perusteella, tunsinko haastateltavan etukäteen vai en. Pyrin sekä litteroinnissa että aineiston käsittelyssä siihen, että en keskity haastateltavan henkilöön vaan ainoastaan vastaukseen. Haastattelujen osalta kiinnitin erityistä huomiota siihen, olinko mahdollisesti jollain

tapaa johdatellut vankia vastaamaan tietyllä tavalla. Tulosten esittämisessä minun oli varmistettava, että en yritä saada esiin vain itseäni miellyttäviä asioita, vaan tulokset sellaisina, kuin ne ovat. Tällaiset seikat voivat heikentää aineiston ja siten tulosten luotettavuutta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 132-133; 2018, 160.)

8.3 Jatkotutkimus- ja kehittämis ehdotukset

Tämän opinnäytetyön tilaajana toimi Laukaan vankila. Tulokset ja johtopäätökset kuvaavat avovankilasta vapautumassa olevan pienen joukon ajatuksia, haaveita, pelkoja ja tuen tarpeita. Jotta tuloksia voitaisiin todella hyödyntää asiakastyössä tai käytänteiden kehittämisessä, olisi tehtävä uusi tutkimus, jossa otanta olisi laajempi. Otannan tulisi kattaa myös suljetut vankilat, jotta voitaisiin arvioida, onko sillä merkitystä haastatteluista saatuihin tietoihin. Tutkimus voitaisiin tehdä myös pitkittäistutkimuksena eli jatkaa tutkimusta useiden vuosien ajan vapautumisen jälkeen. Silloin saataisiin realistisempaa tietoa niistä haasteista, joita elinkautisvangit kokevat vapautumisensa jälkeen. Tällainen tutkimus voisi lisätä tietoutta siitä, mihin osa-alueisiin tuki ja kuntoutus tulisi keskittää. Nykyisin saatavilla on lähinnä tietoa uusintarikollisuudesta, mikä itsessään on toki tärkeää, mutta jättää vastaamatta kysymyksen miksi.

Yksi merkittävimmistä johtopäätöksistä tämän opinnäytetyön tutkimuksessa oli, että elinkautisvangit kokivat psykologin kanssa työskentelyllä olleen eniten merkitystä heidän henkilökohtaisessa muutoksessaan. Laukaan vankilan toimitilahankkeen ja siihen liittyvän henkilöstöresurssien kohdentamisen yhteydessä harkittiin, että psykologin virkaa ei tulisi uuteen laitokseen. Tämän opinnäytetyön ollessa vielä kesken, virka päätettiin kuitenkin avata haettavaksi. Olin keskustellut opinnäytetyöni alustavista tuloksista laitoksen johdon kanssa, mutta en osaa sanoa, oliko sillä vaikutusta asiaan. Psykologin kanssa työskentelyn vaikuttavuutta ja ennen kaikkea vankien kokemuksia asiasta olisi hyvä tarkastella myös erillisenä tutkimuksena. Koska vapautumisen jälkeen ensimmäisten seitsemän kuukauden katsotaan olevan uusintarikollisuuden kannalta riskialtinta aikaa, voisi elinkautisvangeille tarjota ehdonalaisen valvonnan yhteyteen psykologin kanssa työskentelyä ylimääräisenä tukimuotona. Psykologi ei toimi vankeuden täytäntöönpanosta vastuussa olevana tahona, jonka vuoksi hänelle voi olla helpompi kertoa luottamuksellisia ja vaikeitakin asioita. Kaikilla vapautuneilla vangeilla ei ole sellaista sosiaalista tukiverkostoa, joka edistäisi heidän henkistä hyvinvointiaan. Tuen merkitystä olisi mahdollista tutkia esimerkiksi haastatteleamalla elinkautisvankeja vapautumisen ajankohtana ja uudelleen puoli vuotta myöhemmin. Mikäli tutkimuksen tulokset osoittaisivat, että yksilötyöskentelynä suoritettu menneisyyden ja omien henkilökohtaisten ongelmien käsittely edistävät vangin henkilökohtaista hyvinvointia ja mahdollisesti rikollisuudesta irrottautumista, olisi perusteltua harkita uudenlaisen yksilöllisen tuen käyttöönottoa.

Käynnissä olevan toimintojen kehittämishankkeen yhteydessä on tarkoitus kiinnittää huomiota asiakkuuden kokonaishallinnan kehittämiseen ja toiminnan tehostamiseen sekä henkilöstön

osaamisen kehittämiseen. Yhtenäiset työskentelyn käytänteet ovat mielestäni avainasemassa siinä, että vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden kanssa tehtävä työ olisi tuloksellista. Tarkastellessani haastatteluihin osallistuneiden vankien vapauttamissuunnitelmia Vankitietojärjestelmästä huomasin, että suurin osa niistä oli hyvin keskeneräisiä ja vaillinaisia. Mielestäni vapauttamissuunnitelma on tärkeä osa rangaistusajansuunnitelmaa ja sen laadintaan ja kirjaamiseen olisi kiinnitettävä enemmän huomiota.

Tämän opinnäytetyön tulosten kautta voidaan pohtia vapautumiseen liittyviä haasteita ja yksilöllisen tuen tarvetta laajemminkin kuin tutkimukseen valittujen henkilöiden kohdalla. Johtopäätöksissä nousi esiin muun muassa se, että erilaisia tukimuotoja tulisi tarjota vankeuden aikana uudestaan siitä huolimatta, että henkilö on aikaisemmin kieltäytynyt niistä. Jokaisen elämässä ja persoonassa tapahtuu vuosien varrella muutoksia, joten tuen tarpeetkin voivat muuttua ajan kanssa. Yksilölliset ja erilaiset tuen tarpeet edellyttävät monimuotoista yhteistyötä kaupungin, kunnan ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Tämän opinnäytetyön haastateltavat ovat varmasti tuoneet esiin jonkun sellaisen tuen tarpeen tai tukimuodon, johon emme vielä tällä hetkellä pysty vastaamaan. Tulevaisuutta ajatellen yhteistyötä eri toimijoiden kanssa voidaan laajentaa ja sitä kautta mahdollistaa sekä vangeille että yhdyskuntaseuraamusasiakkaille riittävä tuki.

Lähteet

Painetut

Aho, T. 2018. Ensimmäisestä ja toisesta luonnollisesta laista sekä sopimuksesta. Teoksessa Syrjämäki, S. (toim.) 2018. Vapaus. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura. 13-24.

Appleton, C. A. 2010. *Life after Life Imprisonment*. Oxford: University Press.

Arola-Järvi, A. 2012. Suunnitelmallisen vankeusajan käsikirja. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus 1/2012. Tampere: Juvenes Print.

Farrall, S. 2002. *Rethinking What works with Offenders. Probation, Social Context and Desistance from Crime*. Devon: Willan Publishing.

Hautala, S. & Kaarakka, O. 2018. Vankilasta vapautuminen sosiaalisen kuntoutuksen haasteena. Teoksessa Lindth, J., Härkäpää, K. & Kostamo-Pääkkö, K. (toim.) 2018. Sosiaalinen kuntoutuksessa. Rovaniemi: Lapland University Press. 318-341.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Kananen, J. 2008. *Kvali. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kivivuori, J. 2013. *Rikollisuuden syyt. 2., uudistettu laitos*. Vantaa: Kustannusosakeyhtiö Nemo.

Kivivuori, J., Aaltonen, M., Näsi, M., Suonpää, K. & Danielsson, P. 2018. *Kriminologia - Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Lehtonen, J. (toim.) 2016. *Vapauden kauhu. Kirjoituksia vankilasta vapautuvien teatterista. Kansallisteatterin julkaisusarja 70*. Ntamo.

Maruna, S., Immarigeon, R. & Lebel, T. B. 2004. *Ex-offender reintegration: theory and practice*. Teoksessa Maruna, S. & Immarigeon, R. (toim.) 2004. *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration*. Devon: Willan Publishing. 3-26.

Rantanen, T., Järveläinen, E., Lindström, J. & Marjanen, P. 2018. *Kannustamista, motivointia ja vankituntemusta - Näkökulmia valvottua koevapautta valmistelevalle ja toteuttavalle henkilöstön osaamiseen*. Helsinki: Laurea Julkaisut.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 8., uudistettu laitos*. Vantaa: Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Tyni, S. 2015. Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Akateeminen väitöskirja. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Uggen, C., Manza, J. & Behrens, A. 2004. 'Less than the average citizen': stigma, role transition and the civic reintegration of convicted felons. Teoksessa Maruna, S. & Immerigeon, R. (toim.) 2004. After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration. Devon: Willan Publishing. 261-293.

Valtiontalouden tarkastusvirasto. 2016. Tuloksellisuustarkastuskertomus. Uusintarikollisuuden vähentäminen rangaistusaikana ja sen jälkeen. Helsinki: Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 18/2016.

Viikki-Ripatti, S. 2011. Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Lavikka, R. & Linderborg, H. (toim.) 2011. Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Acta Poenologica 2/2011. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. 197-226.

Ward, T. & Maruna, S. 2007. Rehabilitation. Beyond the risk paradigm. London Routledge.

Sähköiset

A548/2015. Valtioneuvoston asetus vankeudesta. Annettu 30.4.2015. Viim. muutos 30.11.2017. Viitattu 15.3.2019.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150548>

Andrews, D. A. & Bonta, J. 2007. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation. 2007-06. Viitattu 6.4.2019.

<https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/rsk-nd-rspnsvty/rsk-nd-rspnsvty-eng.pdf>

JEDU. 2019. Koulutusratkaisut työelämälle. Viitattu 12.9.2019.

<https://www.jedu.fi/palvelut/koulutusratkaisut-tyoelamalle>

Kaijalainen, M. 2014. Elinkautisvangit 1980-2013 ja heidän uusintarikollisuutensa. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2014. Viitattu 7.4.2019.

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/c93POV0xz/2014-5_ELINKAUTISVANKIEN_UUSINTARIKOLLISUUDESTA.pdf

L1301/2014. Sosiaalihuoltolaki. Annettu 30.12.2014. Viim. muutos 18.1.2019. Viitattu 17.3.2019.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>

L39/1889. Rikoslaki. Annettu 19.12.1889. Viim. muutos 5.7.2019. Viitattu 8.9.2019.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>

L434/2003. Hallintolaki. Annettu 6.6.2003. Viim. muutos 7.8.2015. Viitattu 15.3.2019.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>

L629/2013. Laki valvotusta koevapaudesta. Annettu 23.8.2013. Viim. muutos 1.12.2017. Viitattu 15.3.2019.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20130629>

L767/2005. Vankeuslaki. Annettu 23.9.2005. Viim. muutos 30.1.2018. Viitattu 15.3.2019.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767#O1L1P2>

Oikeusministeriö. 2006. Suositukset vapautuvien vankien tukemiseksi. Julkaistu 15.3.2006. Viitattu 16.3.2019.
https://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/rekommendation-for-att-stoda-frigivna-fangar

Rikoksentorjunta. 2018. Teorioita rikollisuuden syistä. Viitattu 6.4.2019.
<https://rikoksentorjunta.fi/teorioita-rikollisuuden-syista>

Rikosseuraamuslaitos. 2013. Vapautuminen. Julkaistu 30.12.2013. Viitattu 6.4.2019.
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/vapautuminen.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2014. Valvottu koevapaus. Julkaistu 1.7.2014. Viitattu 28.4.2019.
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/vapautuminen/valvottukoevapaus.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2015. Valvonnan sisältö. Julkaistu 30.4.2015. Viitattu 28.4.2019.
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdyskuntaseuraamukset/ehdonalainenvapaus/valvonnansisalto.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2017a. Organisaatio. Julkaistu 28.2.2017. Viitattu 15.3.2019.
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/organisaatio.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2017b. Rikosseuraamuslaitos. Julkaistu 28.2.2017. Viitattu 9.3.2019.
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2018a. Laukaan vankila. Julkaistu 13.9.2018. Viitattu 15.3.2019.
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayhteystiedot/vankilat/laukaanvankila.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2018b. Vankeusrangaistukseen tuomittujen sijoittelu ja siirtäminen. Julkaistu 9.2.2018. Viitattu 15.3.2019.

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/vankeusrangaistukseentuomittujensijoittelujasiirtaminen.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2018c. Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2018. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2018. Julkaistu 26.6.2018. Viitattu 30.3.2019.

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/8EkmTdva3/2018-03_Rikosseuraamusasiakkaat_1.5.2018_03.pdf

Rikosseuraamuslaitos. 2019a. Naarajärven vankila. Julkaistu 20.6.2019. Viitattu 26.7.2019.

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayhteystiedot/vankilat/naarajarvenvankila.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2019b. Historia. Julkaistu 20.6.2019. Viitattu 26.7.2019.

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayhteystiedot/vankilat/naarajarvenvankila/historia.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2019c. Kuntouttava toiminta - ohjelmatyö. Julkaistu 24.6.2019. Viitattu 19.9.2019.

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-ohjelmatyo.html>

Rikosseuraamuslaitos. 2019d. Arvot ja strategia. Julkaistu 24.9.2019. Viitattu 3.10.2019. Kuvan (kuvio 1) käyttöön on lupa Keskushallintoyksiköstä.

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006a. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Aineiston määrä ja tutkittavat. Verkkojulkaisu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 10.1.2019.

https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_2.html

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006b. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Sisällönanalyysi. Verkkojulkaisu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 10.1.2019.

https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_2.html

STV. 2016. Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset. 1. Uusintarikollisuus. Verkkojulkaisu. Helsinki: Tilastokeskus. Päivitetty 29.9.2017. Viitattu 7.4.2019.

https://www.stat.fi/til/syyttr/2016/syyttr_2016_2017-09-29_kat_001_fi.html

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Verkojulkaisu. Helsinki: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Viitattu 7.4.2019.

https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Julkaisemattomat

Opas Laukaan vankilaan saapuvalla. 2017. Laukaan vankila. Viitattu 7.3.2019.

Kuviot

Kuvio 1: RISE:n toiminnan kulmakivet (2019d). 8

Taulukot

Taulukko 1: Esimerkki aineiston tarkasteluun käytetystä taulukosta25

Liitteet

Liite 1: Tutkimuslupa	60
Liite 2: Haastattelusopimus	62
Liite 3: Haastattelurunko	63
Liite 4: Esimerkki analyysitaulukosta	64

Liite 1: Tutkimuslupa

RISE RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Tutkimuslupa

16.5.2019

20/332/2019

Opiskelija
Kaisa Katalkin
Laurea-ammattikorkeakoulu
rikosseuraamusala
SRV217SA

Hakemuksenne 8.5.2019

Tutkimuslupahakemus

Olette hakeneet Rikosseuraamuslaitoksesta tutkimuslupaa Laurea-ammattikorkeakoulun rikosseuraamusalan opintojen opinnäytetyötä varten. Opinnäytteen ohjaajana toimii lehtori Karoliina Nikula. Työelämän yhteyshenkilö on johtaja Tuula Tarvainen Laukaan vankilasta.

Tutkimuksen aihe

"Vapautumisen pelko". Elinkautisvankien vapautumiseen liittyvät haasteet.

Tutkimuksen toteutus

Aineistonkeruumenetelmänä käytetään puolistrukturoitua haastattelua ja Vankitietojärjestelmästä koottua tietoa. Otoksena on kymmenen sellaista elinkautisvankia, jotka ovat tuomionsa loppupuolella. Haastateltavien kartoitusta varten tarvitaan lupa käyttää Vankitietojärjestelmää, josta tarkastellaan Laukaan vankilan elinkautisvankien rangaistusten suoritettua pituutta. Jos Laukaan vankilasta ei saada riittävän suurta otosta, täydennetään otosta edellä mainitun kriteerein Naarajärven vankilan vangeilla.

Lupahakemus

Haette lupaa tutkimuksen toteuttamiseen.

Päätös

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö myöntää teille tutkimusluvan hakemuksenne mukaisesti. Vankien haastattelut tulee tehdä vankilan johtajan tai apulaisjohtajan suostumuksella.

Vankien osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja heiltä tulee pyytää yksilöity kirjallinen suostumus osallistumisesta tutkimukseen. Tutkimuksen tulokset on esitettävä niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistetta-

Osolite
Lintu/ahdenkuja 4
00530 HELSINKI

Puhelin
029 56 88500

Telekopio
029 56 88446

Sähköpostiosoite
kirjaamo.rise@om.fi

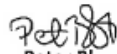
2(2)

vissa. Tutkimusaineisto on säilytettävä siten, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin. Tutkimusaineisto on tarkoitettu vain tutkimukselliseen käyttöön ja se on hävitettävä yksilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua. Tutkimuksen toteutus ja tutkimusaineiston keruu ei saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa vankilan muulle toiminnalle.

Tutkimuksen valmistuttua siitä tulee lähettää sähköinen kopio tai paperikopio Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön, asianomaiseen vankilaan sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen Kriminologiselle kirjastolle.

Pauli Nieminen
kehitysjohtaja

Peter Blomster
erikoistutkija

Tiedoksi

Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja
Laukaan vankilan johtaja
Naarajärven vankilan johtaja

Liite 2: Haastattelusopimus

Kirjallinen suostumus haastatteluun osallistumisesta

Opiskelen Laurea ammattikorkeakoulussa Rikosseuraamusalan sosionomiksi ja opinnäytetyötäni varten haastattelen elinkautista vankeusrangaistusta suorittavia henkilöitä. Opinnäytetyöni aihe on Vapautumisen pelko. Opinnäytetyössäni tulen käsittelemään vankilassa tarjolla olevia kuntoutusohjelmia, vapautuvan vangin yksilöllisen tuen tarvetta, vankeusrangaistuksen jälkeiseen aikaan kohdistuvia haasteita ja rikollisuudesta irrottautumista.

Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista ja jokaiselta tullaan pyytämään kirjallinen suostumus. Haastattelut tullaan nauhoittamaan, jotta aineistonkeruu olisi luotettavampaa. Haastatteluissa käsitellyt asiat ovat vain opinnäytetyötä varten ja kaikki kerätty materiaali hävitetään sen jälkeen, kun sitä ei enää tarvita. Opinnäytetyössä ei tulla käsittelemään haastatteluun osallistuneiden henkilöiden rikostaustoja tai heidän yksityiskohtaisia henkilöllisyyteensä viittaavia tekijöitä.

Suostun haastateltavaksi Kaisa Katalinin opinnäytetyöhön liittyen

Aika ja paikka _____

Allekirjoitus _____

Nimenselvennys _____

Olen tietoinen siitä, että terveys- ja sosiaalialan opiskelijana opinnäytetyön tekemiseen sovelletaan vaitiolovelvollisuutta, josta on säädetty mm. Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812/15 §) ja Laissa terveydenhuollon ammattihenkilöistä (1994/3/17 §). En saa sivullisille luvatta ilmaista yksityisen henkilön tai perheen tietoja, josta olen opinnäytetyön perusteella saanut tiedon. Sitoudun pitämään tiedonhankinnan yhteydessä saamani yksittäisiä henkilöitä koskevat tiedot luottamuksellisena. Salassapito-velvollisuus säilyy opintojen loppumisen jälkeen.

Noudatan tiedonhankinnassa ja aineiston käsittelyssä luottamuksellisuutta ja totuudellisuutta. Kiinnitän erityistä huomiota siihen, ettei opinnäytetyöstä koidu mitään haittaa siihen osallistuville henkilöille. Noudatan toiminnassani Laurean tutkimuseettisiä ohjeita.

Aika ja paikka _____

Allekirjoitus _____

Nimenselvennys _____

Liite 3: Haastattelurunko

Haastattelurunko**Teema 1: Identiteetti ja sen muutos**

Kun nyt ajattelet itseäsi ennen vankeutta tai vankeuden alkuaikana, niin millaisena näet silloisen itsesi?

Koetko muuttuneesi vankeuden aikana?

Jos kyllä, niin millä tavalla? Jos et, niin miksi?

Teema 2: Vapautuminen

Mitä sinulle merkitsee vapaus?

Millaisena näet tulevaisuutesi? Mistä haaveilet?

Mitä kontrollin loppuminen tuntuu?

Mitä haasteita ajattelet kokevasi vapauduttuasi?

Mitä ajattelet elinkautisvangin leimasta ja sen vaikutuksesta sinun elämääsi?

Mikä vapautumisessa pelottaa, jännittää tai ahdistaa eniten?

Teema 3: Yksilöllinen tuen tarve

Millaista tukea olet tai olisit tarvinnut vankeuden aikana?

Mitä kuntouttavia toimintaohjelmia olet käynyt läpi vankilassa?

Millä tavalla ne ovat auttaneet sinua?

Minkälaista tukea koet tarvitsevasi vapautumisen jälkeiseen aikaan?

Teema 4: Rikollisuudesta irrottautuminen

Mitä mielestäsi tarkoittaa rikollisuudesta irrottautuminen?

Mitkä asiat sinun elämässäsi tukevat rikoksetonta elämää?

Mitkä ovat mielestäsi tärkeimmät asiat, jotka vaikuttavat siihen, ettet enää tee rikoksia?

Liite 4: Esimerkki analyysitaulukosta

3. Minkälaista tukea elinkautisvangit kokevat tarvitsevänsä vapautumisen jälkeen?

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Yläluokka	Pääloukka
"Tosi vaikee sanoa, et tarviiko apua tai tukea, vai eikö tarvii..."	Ei tiedä tarvitseeko apua tai tukea	Epävarma tuen muodoista	Ei tuen tarvetta tai epävarma tuen tarpeesta
"En minkäänlaista."	Ei tarvitse tukea	Ei tuen tarvetta	
"Kun tää on semmonen yksittäinen tapahtuma, mulla ei ole sellasta taparikollisuutta ollut aikaisemminkaan."	Ei usko tarvitsevänsä tukea		
"Mutta kyllä niinku asunto pitäis saada..."	Tarvitsee asunnon	Tarvitsee tukitoimia asuntoasioissa	Asumissosiaalinen tuki
"Sieltä Silta-valmennuksesta mä saan sitten asunnon..."	Uskoo saavansa asunnon		
"Että maksaako KELA sitten siihen samalla tavalla sen 300-400?"	Ei tiedä mistä saa rahaa	Tarvitsee tukea työ- ja taloudellisissa asioissa	Toimeentulon tuki
"Kunhan vaan pääsis töihin ja saisi asua siinä tyttöystävän luona."	Tarvitsee työpaikan		
"Mä saan sieltä sellasta NA-ryhmässä käyntiä ja vertaistukea..."	Vertaistuki tärkeää päihdeongelmallisille	Tuki saman kokeneilta	Sosiaalinen tuki
"Monella on mennyt kaikki lähisuhteet, sen takia kun ei anneta edes mahdollisuutta tavata ihmisiä."	Lähisuhteet tärkeitä kaikille	Saa tukea läheisiltä ja perheeltä	
"Kyllä mulla on ihan omasta mielestä tukea tuolla siviilissä perheen puolesta ja kaikista muista."	Tuki perheen kautta		
"Vanhempien tuki on ollut tärkeä, ja läheisten muutenkin..."	Läheisten tuki tärkeää		
"...ja nyt varsinkin kun tyttöystävä on tullut pari vuotta sitten kuvioihin."	Tuki tyttöystävältä		

"Sitten antabukset..."	Tarvitsee lääkettä	Lääkehoito tukee päihteettömyyttä	
"Niin mä käyn NA:ssa, mun ransu-velvoitteissa tulee oleen se, se on hyvä velvoite."	Kokee päihteettömyyden vertaistuen tärkeäksi		Päihteettömyyden tuki
"Mulla on koevapauden aikana ne päihdekeskustelut ja ne jatkuu koevapauden jälkeenkin."	Käy päihdekeskusteluissa vapautumisen jälkeen	Keskustelut tukevat päihteettömyyttä	
"Päihdekurseista... saanut vähän vahvistusta omille ajatuksille."	Päihdekeskustelut tukevat omia ajatuksia		
"No alussa mä oisin tarvinnut ehkä psykologin keskusteluapua..."	Tarve psykologin keskusteluille		Terapeuttinen tuki
Psykologin, kerrosvartijan, esimiehen, kaikkien ketkä on vaan suostunu jutteleen."	Keskustellut mahdollisimman monien ihmisten kanssa	Keskustelut tukevat henkistä hyvinvointia	
"Viimeks kävin psykologilla viime vuonna."	Käynyt psykologin luona	Tarvinnut psykologin palveluja	
"Yksilöterapiassa mä oon käynyt paljon."	Käynyt yksilöterapiassa		Terapeuttinen tuki
"Mä oon pitkän aikaa ajatellut, mikä vankeusaikana ei oo onnistunut, että psykoterapiaa..."	Haluaisi psykoterapiaan	Tarve psyykkiselle tuelle	
"Ainakin niitä psykologin käyntejä vielä."	Tarvitsee psykologin käyntejä		
"Viime syksynä vasta ostin älykännykän ja mä olin ihan pihalla kun piti luoda kaiken maailman tilejä..."	Tarvinnut tukea älypuhelimien käytössä		Konkreettinen tuki tai apu
"Kaikki on nykyään tuolla netissä, pankkiasiat ja kaikki."	Tarvitsee tukea verkkopalveluiden käytössä	Tarvitsee tukea tietoteknisissä asioissa	
"..siinä tietysti vielä säännölliset kotiintuloajat. Mutta tuollainen loiva lasku on erittäin hyvä asia, ainakin mulle."	Koevapaudessa on rajoja ja sääntöjä, jotka kokee tarpeelliseksi		Porrastettu vapautuminen
"Mä saan 3 kk kuntoutusta ja sit on 6 kk koevapautta. Sellanen 9 kk loiva lasku siinä. Se on paras mahdollinen."	Asteittainen vapautuminen tuntuu hyvältä.	Osittainen kontrolli vähentää itsekontrollin menettämisen pelkoa	